

Мамаюнус ПАРДАЕВ, Юлдуз УРУНБАЕВА

**МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАР
ВА УЛАРНИНГ ЎЗГАРИШЛАРИНИ
БАҲОЛАШ ЙЎЛЛАРИ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС
ИНСТИТУТИ**

Мамаюнус Пардаев, Юлдуз Урунбаева

**МАКРОИҚТИСОДИЙ
КЎРСАТКИЧЛАР ВА УЛАРНИНГ
ЎЗГАРИШЛАРИНИ БАҲОЛАШ
ЙЎЛЛАРИ**

Самарқанд – 2020

Пардаев М.Қ., Урунбаева Ю.П. Макроиктисодий кўрсаткичлар ва уларнинг ўзгаришларини баҳолаш йўллари. Услубий қўлланма. Самарқанд: СамИСИ. – 2020. – 52 бет.

Тақризчилар:

М.М.Мухаммедов – СамИСИ профессори, и.ф.д.

Ш.Хасанов – ТДИУ Самарқанд филиали проректори, и.ф.д., профессор.

У.Х.Худайбердиев – СамИСИ доценти, и.ф.н.

Услубий қўлланмада макроиктисодиёт кўрсаткичлар тизими, уларни аниқлаш йўллари ва макроиктисодий ўсишнинг турлари илмий-назарий ва амалий жиҳатдан, ўзаро боғлиқ ҳолда ёритилган. Ушбу тадбирни амалга ошириш масалалари аниқ мисоллар билан кўрсатиб берилган. Шунингдек, ушбу ишда иқтисодий ўсишнинг таърифи бўйича турли олимларнинг қарашлари таҳлил қилиниб, муаллифлар тамонидан ушбу тушунчанинг янги такомиллашган таърифи ҳам асосланган. Иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичларнинг турлари ва даражасини белгиловчи мезонлар ҳам назарий жиҳатдан асосланган ҳолда илк бор ишлаб чиқилган.

Услубий тавсия олий ўқув юртлари талабалари, магистрлар ва профессор-ўқитувчиларга мўлжалланган. Бундан катта илмий ходим-изланувчилар, мустақил тадқиқотчиларга, малака ошириш курслари тингловчилари ва иқтисодий ўсиш даражасини аниқлашга ва баҳо беришга қизиқувчилар ҳам фойдаланишлари мумкин.

Услубий қўлланма Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти илмий услубий кенгашида муҳокама қилинган ва нашр учун тавсия этилган. (№1. 29 август 2020 йил)

© Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2020.

© М.Қ.Пардаев., Ю.П.Урунбаева, 2020.

КИРИШ

Бугунги кунда макроиктисодий барқарорлик ўта муҳим аҳамият касб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномасида 2020 йил ва кейинги йилларда иқтисодиёт соҳасида амалга ошириш зарур бўлган дастурий ва мақсадли вазифаларни белгилаб берди. Булардан “Биринчидан, 2020 йилда макроиктисодий барқарорликни таъминлаш ва инфляцияни жиловлаш — иқтисодий ислохотлар жараёнидаги бош вазифамиздир”¹, деган вазифани қўйди. Шу жиҳатдан, макроиктисодий кўрсаткичлар ва уларнинг ўзгаришларини баҳолаш бугунги кунда ўта муҳим аҳамият касб этмоқда. Зеро бу йилги пандемия шароитида бутун дунёда иқтисодиёт маълум инкирозга дуч келди. Шундай шароитда макроиктисодий барқарорликни таъминламасликнинг имкони йўқ. Чунки, аҳолининг фаровонлигини, иқтисодий ўсишни таъминлашнинг бошқа йўли ҳам йўқ.

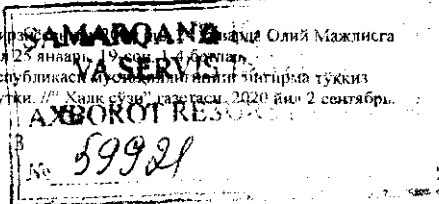
Мамлакатимиз раҳбари Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида “Истиклол йилларида босиб ўтган шонли йўлимизга назар ташлаб, эртанги кунимизга, ўз куч ва имкониятларимизга бўлган ишончимиз янада ортмоқда. Мамлакатимизни ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ барча соҳа ва тармоқларда амалга ошираётган ислохотларимиз бу борада ҳал қилувчи омил бўлмоқда”². Маълумки, 2017-2021 йилларга мўлжалланган мамлакатни ривожлантиришнинг “Ҳаракатлар стратегияси”да ҳам макроиктисодий барқарорликни таъминлаш масаласи асосий устувор вазифалардан бири сифатида эътироф этилган эди.

Президентимиз таъкидлаганидек, “Бугун жаҳон миқёсида юртимиз ҳақида сўз кетганда “Янги Ўзбекистон” ибораси тилга олинмоқда. Бу кейинги йилларда тараққиётнинг мутлақо янги босқичига қадам қўйганимиз, эришаётган залворли ютуқларимизнинг эътирофидир”³. Ана шундай янгиланиш даврида нима бўлганда ҳам иқтисодиётимизнинг орқада қолишига имкон

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 25 январь. 19-сон. 1-д. Бўлим 1.

² Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 2 сентябрь.

³ Ушунга жойда.

бермаслик чораларини кўришимиз лозим.Чунки бугунги Ўзбекистон – кечаги Ўзбекистон эмас. Бугунги халқимиз ҳам кечаги халқ эмас.

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг дастлабки маълумотларига кўра, “2020 йилнинг биринчи ярмида кичик бўлсада иқтисодий ўсиш суръатлари сақланиб қолинди. Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳажми 255,3 триллион сўмни ташкил этиб, ўсиш кўрсаткичи 0,2 %ни ташкил этди. Ўтган йилнинг шу даврига нисбатан ушбу кўрсаткич 6 %ни ташкил этганди. Соҳаларда ялпи қўшилган қиймат ўсиши 0,3 %ни ташкил этди.Иқтисодиётнинг аксарият тармоқларида ўтган йилнинг шу даврига нисбатан ўсиш динамикаси секинлашган бўлсада, ўсиш давом этмоқда. Ушбу кўрсаткич хизмат кўрсатиш соҳасида 2,6%, қурилиш хизматларида 7,3 %, истеъмол товарларини ишлаб чиқариш тармоғида 1,2 %га ошди”⁴.

Бугунги кунда талабаларга “Макроиктисодиёт”, “Макроиктисодий таҳлил” каби макродаражадаги жараёнларни ўргатадиган фанлар ўтилмоқда. Аммо буларда макроиктисодий барқарорлик ва уни ўстириш масаласи ҳозирги аҳвол нуктаи назаридан қаралган эмас. Шу туфайли мазкур услубий қўлланмада макроиктисодиёт кўрсаткичлар тизими, уларни аниқлаш йўллари ва макроиктисодий ўсишнинг турлари илмий-назарий ва амалий жиҳатдан, ўзаро боғлиқ ҳолда ёритилган. Ушбу масалаларни талабаларга тушунарли тазда ифодалаш учун барча масалалар аниқ мисоллар билан кўрсатиб берилган. Шунингдек, ушбу ишда иқтисодий ўсишнинг таърифи бўйича турли олимларнинг қарашлари таҳлил қилиниб, муаллифлар тамонидан ушбу тушунчанинг янги такомиллашган таърифи ҳам асосланган.

Мазкур ишдаги муҳим жиҳатлардан бири иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичларнинг турлари ва даражасини белгиловчи мезонларнинг ишлаб чиқилганлигидир. Ушбу мезонлар илмий-назарий жиҳатдан асосланган ҳолда муаллифлар тамонидан илк бор тавсия қилинган.

Услубий тавсия олий ўқув юртлари талабалари, магистрлар ва профессор-ўқитувчиларга мўлжалланган.Бундан катта илмий ходим-изланувчилар, мустақил тадқиқотчиларга, малака ошириш курслари тингловчилари ва иқтисодий ўсиш даражасини аниқлашга ва баҳо беришга қизиқувчилар ҳам фойдаланишлари мумкин.

⁴<https://tuz.uz/oz/society/ra-amli-i-tisodiyet-ani-ta-lit-va-sha1fof-biznes-21-06-202022.37>

1-606. МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ

1.1. Миллий иқтисодиёт ва унинг макроиқтисодий кўрсаткичлари

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномасида 2020 йил ва кейинги йилларда иқтисодиёт соҳасида амалга ошириш зарур бўлган дастурий ва мақсадли вазифалар белгилаб берилди. Мурожаатнома-даги биринчи қайд этилган вазифалардан бири, “2020 йилда макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш ва инфляцияни жиловлаш – иқтисодий ислохотлар жараёнидаги бош вазифамиз-дир”⁵, деб кўрсатгани бўлди. Ушбу вазифани бажариш учун макроиқтисодий кўрсаткичлар бўйича белгиланган параметрларни бажаришга тўғри келади. Миллий иқтисодиётнинг асосий негизини макроиқтисодиётташкил қилади.

Миллий иқтисодиёт деганда кўз олдимизга маълум бир мамлакатнинг иқтисодиёти, яъни халқ хўжалигининг алоҳида тармоқлари ва соҳалари мажмуи тушунилади. Аммо уни назарий жиҳатдан таҳлил қилинса, бу ўзининг таърифига эга. Бу борада олимларимиз асарларига эътибор қаратилса, улар турли қарашларга эга эканлигига гувоҳ бўламиз. Жумладан, **Ш.Ш.Шодмонов ва Б.Э.Мамараҳимов**лар миллий иқтисодиётни қуйидагича изоҳлайди. “Миллий иқтисодиёт – барча тармоқлар ва соҳаларни, микро ва макро даражадаги иқтисодиётларни, функционал иқтисодиётни, қўлаб инфратузилмаларни ўз ичига олган яхлит иқтисодиётдир”⁶, деб таъриф берганлар. Мазкур олимлар миллий хўжаликнинг таркиб топган тузулиши ижтимоий меҳнат тақсимоти ривожининг натижаси ҳисобланади, деган изоҳни келтирган. **М.М.Муҳаммедов** раҳбарлигида нашр қилинган дарсликда, ушбу таърифни тўлиқ қўлаб-қувватлаган⁷.

Назариятчи олимларимиздан бири **Т.Т.Жўраев** миллий иқтисодиётга қуйидагича таъриф берган. “Миллий иқтисодиёт – алоҳида мамлакат миқёсида мулкчиликнинг турли шакллариغا асосланган ҳамда меҳнат тақсимоти орқали ўзаро боғланган

⁵Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // “Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 25 январь. 19-сон. 1-4 бетлар.

⁶Шодмонов Ш.Ш., Мамараҳимов Б.Э.Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “ИQTISOD-MOLIYA” нашриёти, 2016. – 261 бет.

⁷Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2018. – 181 бет.

тармоқлар, соҳалар ва инфратузилма муассасаларидан иборат яхлит иқтисодиёт тушунилади”⁸. Миллий иқтисодиётнинг муҳим хусусиятлари сифатида товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳажми ва уларни истеъмол қилиниши, ривожланиш суръати ва умуман иқтисодиётнинг тузилиши, ҳудудларнинг алоҳида тармоқлари ва соҳаларини олиш мумкинлиги эътироф этилган. Шу тариқа миллий иқтисодиёт мамлакат иқтисодиётини тўлиқ қамраб олади.

Мамлакатимизнинг етакчи назариятчи олимларидан профессорлар **А.Ўлмасов** ва **А.Ваҳабовлар** миллий иқтисодиётни қуйидагича изоҳлашни таклиф қиладилар. “Миллий иқтисодиёт муайян мамлакатнинг ичида юз берадиган иқтисодий фаолият бўлиб, бунда фирмалар, хонадонлар ва давлат иштирок этади”⁹, деб кўрсатилган. Юқорида келтирилган барча таърифлар у ёки бу маънода миллий иқтисодиётнинг мазмунини очиб беради. Аммо турли олимларда миллий иқтисодиётнинг таърифини очиб беришда ёндошувлар турли эканлигига гувоҳ бўламиз. Бирида миллий иқтисодиёт учун субъектлар асос қилиб олинса, иккинчисида жараёнлар, учинчисида ҳам субъектлар, ҳам жараёнлар қамраб олинган.

Аслида мамлакатнинг миллий иқтисодиёти иқтисодиёт соҳасига оид барча тармоқлар, соҳалар ва хонадон хўжалиқларини қамраб олади. Чунки тармоқлар ва соҳаларда моддий неъматлар ишлаб чиқарилади ва хизмат кўрсатилади. Хонадон хўжалигида бевосита истеъмол қилинади. Албатта ҳозирги пайтда оилавий тадбиркорликнинг ривожланиши билан ушбу субъектда ҳам ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёнларини бажаришга киришганлар. Умуман олганда барча жараёнда турли соҳа ёки тармоқ бўлишидан қатъи назар, ҳаммасининг ягона яратувчиси меҳнатдир. Ушбу ижтимоий меҳнат барча шаклларининг асосий ҳужайраси товарлар ишлаб чиқаришга ва хизматлар кўрсатишга қаратилган. Булар корхоналар, ташкилотлар, муассасаларга бирлаштирилган. Буларнинг ҳаммасини жамланса Ўзбекистоннинг миллий иқтисодиётини ташкил қиладди.

Миллий иқтисодиётнинг таркиби бир қанча белгилари бўйича тавсифланади. Бу қуйидаги расмда ўз аксини топган (1.1.1-расм).

⁸Жўраев Т.Т. Иқтисодиёт назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” nashriyati, 2017. – 337 бет.

⁹Ўлмасов А. Ваҳабов А. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA” nashriyati, 2014. – 264 бет.

Т/р	Иқтисодиётни таснифлашнинг таснифий белгилари	Алоҳида тармоқ ва соҳа турлари
1.	Мулкчилик шакли бўйича	Хусусий сектор
		Давлат сектори
		Давлат ва хусусий шерикчилик сектори
2.	Иқтисодиёт тармоқлари бўйича	Саноат
		Қишлоқ хўжалиги
		Транспорт
		Қурилиш
		Савдо
		Барча хизмат кўрсатиш соҳаси кабилар
3.	Худудий зоналар асосида	Барча вилоятлар
		Қорақалпоғистон республикаси
		Тошкент шаҳри
		Ҳар бир худудда туманлар кесимидаги бўлинишлар ва бошқалар
4.	Соҳалар бўйича	Ишлаб чиқариш соҳаси
		Хизмат кўрсатиш соҳаси
		Истеъмолчиларга етказиб бериш соҳаси
5.	Иқтисодиётнинг даражаси бўйича	Микроиқтисодиёт
		Мезоиқтисодиёт
		Макроиқтисодиёт

1.1.1 -расм. Миллий иқтисодиётни таснифлаш белгилари ва таснифи

Мамлакатимиз олимларининг қарашлари ва турли мунохадалари ва миллий иқтисодиётнинг таснифидан келиб чиқиб ушбу тушунчага таъриф бериш мумкин бўлади. Миллий иқтисодиёт деганда, барча мулк шаклини, тармоқларни, худудларни, соҳаларни ва иқтисодиётнинг барча даражасини қамраб оладиган мамлакатга тегишли бўлган иқтисодий жараёнларни содир этадиган турли даражадаги хўжалик юритувчи субъект-лар мажмуи тушунилади¹⁰. Агар шу

¹⁰Таъриф бизники.

таърифга асосланадиган бўлсак, ҳар бир мамлакат иқтисодиёти шу мамлакатнинг миллий иқтисодиётини ташкил қилади. Бундан ҳулоса, ҳозирги пайтда дунёда 200 тадан зиёд давлат мавжуд бўлса, демак шунча миллий иқтисодиёти ҳам мавжудир.

Миллий иқтисодиётнинг ҳар бир йўналиши бўйича баҳо бериш учун уларни ифодаловчи кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилади. Агар асосий макроиқтисодий кўрсаткичларга эътиборни қаратадиган бўлсак, улар қуйидагиларни ўз ичига олади (1.1.1-жадвал).

1.1.1-жадвал

Макроиқтисодий кўрсаткичлар, уларнинг мазмуни ва аниқлаш йўллари¹¹

Т/р	Кўрсаткичларнинг номи	Кўрсаткичларнинг мазмуни	Кўрсаткичларни аниқлаш йўллари
1.	Ялпичкима ҳислот(ЯИМ)	Ишлаб чиқарувчи бирон бир давлатга мансублигидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати.	$ЯИМ = \sum_{i=1}^n y_{имi};$ $ЯИМ = M_1 + M_2;$
2.	Ялпи миллий маҳсулот (ЯИММ)	Маълум бир мамлакатнинг мил-лий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар.	$ЯИММ = M_2 + M_3;$
3.	Соф ички (ёкимиллий) маҳсулотСИМ (СММ)	ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси.	СИМ (СММ) = ЯИМ - Ама;

¹¹Муаллифлар ишланмаси.

4.	Миллий даромад (МД)	Йил давомида ишлатилган ишлаб чиқариш манбаларидан эгри солиқларнинг айирмаси.	$МД = СИМ - БСО$;
5.	Шахсий даромад (ШД)	Индивидуал солиқлар тўланган-дан кейин, уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шакли.	$ШД = МД - КФ - ИСБ + КДС + Д + ИТ$;
6.	Ихтиёрдаги даромад (ИД)	Бу шахсий даромаднинг бир қис-мини аҳоли ўз хоҳишига кўра сарфлаши мумкин бўлган аҳоли-нинг шахсий фойдаланишдаги даромади. Ихтиёрдаги даромад истеъмол ва тежаш учун ишлатилади.	$ИД = ШД - ИС$;
M_1 - мамлакат ичидаги ишлаб чиқарилган хорижий корхоналар маҳсулоти. M_2 - мамлакат ичидаги ишлаб чиқарилган миллий корхоналар маҳсулоти. M_3 - чет эллардаги миллий корхоналар маҳсулоти. Ама - амортизация йиллик суммаси. БСО - бизнесга билвосита солиқлар. КФ - корпоратив фойда. ИСБ - ижтимоий сугурга бадаллари. КДС - корпоратив даромад солиғи. Д - дивидендлар. ИТ - ижтимоий трансфертлар.			

Ўрганишлар шуни кўрсатдики, асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар, макроиқтисодий жараёнлар каби бир-бири билан ўзаро боғлиқ экан. Буни куйидаги ҳисоб-китобларда ҳам кўриш мумкин:

ЯИМ ҳажми маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қийматини ташкил қилади. Жадвалда келтирилишича у бир қанча маҳсулот ва хизматлар йиғиндисидан иборат. Бу куйидагича ҳисобланган эди:

$$ЯИМ = \sum_{i=1}^n яим_i;$$

Ушбу ЯИМнинг таркибида соф миллий маҳсулот (СММ) ёки соф ички маҳсулот (СИМ) мавжуд. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун ЯИМдан амортизация суммаси (Ама) айрилади:

$$СИМ = ЯИМ - Ама;$$

Соф миллий маҳсулот таркибида мамлакатнинг миллий даромади (МД) ҳам мавжуд. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун СИМдан бизнесга билвосита солиқлар (БСО) айрилади:

$$МД = СИМ - БСО ;$$

Навбатдаги кўрсаткич шахсий даромадлар (ШД) бўлиб ҳисобланади. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун мамлакатнинг миллий даромадидан корпоратив фойда (КФ), ижтимоий сугурта бадаллари (ИСБ) олиб ташланиб, корпоратив даромад солиғи (КДС), дивидендлар (Д) ва ижтимоий трансфертлар (ИТ) қўшилади. Буларнинг ўзаро боғлиқлиги қуйидаги формулада ўз аксини топган:

$$ШД = МД - КФ - ИСБ + КДС + Д + ИТ ;$$

Шахсий даромаднинг бир қисми аҳолининг ихтиёридаги даромадлардан (ИД) иборат. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учун ШДдан мажбурий тўловларни қўшган ҳолда шахсий солиқлар (ШС) чегирниб ташланади:

$$ИД = ШД - ШС ;$$

Кўриниб турибдики, макроиктисодий кўрсаткичлар бир-бири билан узвий боғлиқ экан. Ушбу боғлиқлик ушбу кўрсаткичлар ўзгаришида ҳам акс этади. Бирининг кўпайгани ёки камайгани албатта иккинчисига таъсир қилади. Шу туфайли иқтисодий жараёнларнинг диалектик боғлиқлигига баҳо бериш учун ҳам кўрсаткичлар тизим орқали баҳо берилади.

Миллий иқтисодиётнинг таркибида, юқорида таъкидланганидек, макроиктисодиёт мавжуд. Кўп адабиётларда буларнинг иккаласини бироз чалкаштирган ҳолда бир хил тушунчалар сифатида қаралаётганлар ҳам бор. Миллий иқтисодиёт ўзининг даражаси бўйича макроиктисодиёт, мезоиктисодиёт ва микроиктисодиёт турларига бўлинади. Аммо улар бир-биридан фарқ қилади. Микроиктисодиёт қайси бир тармоққа дахлдор бўлган хўжалик юритувчи субъект (фирма, корхона каби) ҳисобланади. Мезоиктисодиёт битта соҳа бўйича, лекин мамлакат миқёсида амал қилади. Масалан, қишлоқ хўжалиги, ушбу соҳа қуйидан тортиб

вазирлик доирасигача йирик соҳа. Ҳаммаси мезоиктисодиёт бўлиб ҳисобланади. Энди макроиктисодиётга келадиган бўлсак, у барча соҳа ва тармоқларни ўзида қамраб олади ва макро даражада иш олиб боради. Шу туфайли макроиктисодиёт бошқа иқтисодиётларга нисбатан кўлами жиҳатидан фарқ қилади.

Бу борада ҳам олимларимиз тамонидан турли фикрлар айтилган. Жумладан, **Т.Жўраев** “Макроиктисодиёт – бу миллий иқтисодиёт, унинг алоҳида мулкӣ секторлари ва жаҳон хўжалиги даражасида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларини бир бутун қилиб бирлаштирган иқтисодиёт тузулмасидир”¹², деб таъриф беради.

Ш.Ш.Шодмонов ва Б.Э.Мамараҳимовлар макроиктисодиётни қуйидагича изоҳлайди. “Макроиктисодиёт – бу мамлакат миқёсида барча иқтисодиётнинг ўзаро алоқа ва таъсирида ҳаракат қиладиган соҳалари, тармоқлари, ҳудудий тузулмаларини бир бутун қилиб бирлаштирган миллий хўжалик тизимидир”¹³, деб кенг қамравли маънода таъриф берганлар. Макроиктисодиёт иқтисодиётнинг моддий ва номоддий ишлаб чиқариш ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаларини, банк, молия, сугурта, солиқ, божхон тизимларини ўз ичига олиши ҳам таъкидланган.

Шу ўринда қайд этиш жоизки, макроиктисодиётни ўрганадиган махсус “Макроиктисодиёт” фани мавжуд. Шу билан боғлиқ яна “Макроиктисодий таҳлил” ва “Макроиктисодий таҳлил ва прогнозлаштириш” каби фанлар ҳам мавжуд. **Макроиктисодиёт** халқ хўжалиги фаолияти ва ривожланиш тенденцияларини, шунингдек уни тарғибга солиш воситалари ва усулларини макроиктисодиёт даражасида ўрганишга қаратилган. Ушбу фан ўз таркибига макро даражадаги тармоқлар, соҳалар ва макроиктисодиётнинг бошқа субъектларини қамраб олади. Макроиктисодиёт иқтисодиётнинг алоҳида бўғини сифатида ўзига хос сийёсатга эга.

Буларни инобатга олиб, макроиктисодиёт тушунчасининг ҳам таърифини ишлаб чиқдик. **Макроиктисодиёт** деганда, барча мулк шаклини, тармоқларни, ҳудудларни, соҳаларни ва иқтисодиётнинг макро даражасини ўзида қамраб оладиган мамлакатнинг яхлит иқтисодиёти тушунилади¹⁴, деган

¹²Жўраев Т.Т. Иқтисодиёт назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2017. – 337 бет.

¹³Шодмонов Ш.Ш., Мамараҳимов Б.Э. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA” нашриёти, 2016. – 261 бет.

¹⁴Таъриф бизники.

таърифни мақсадга мувофиқ, деб топдик. Макроиктисодиёт макроиктисодий сиёсат орқали амалга оширилади.

Макроиктисодий сиёсат - давлатнинг умуман иқтисодиётга таъсирида намоён бўлади. Макроиктисодий сиёсатнинг асосий вазифаси бозор иқтисодиёти фаолиятининг самарадорлиги ва ижтимоий йўналишини оширишдан иборатдир. Ушбу муаммони ҳал қилиш давлатнинг макроиктисодий сиёсатининг қуйидаги асосий мақсадларга йўналтиришни назарда тутди.

Биринчидан, барқарор ва самарали иқтисодий ўсишни таъминлаш. Бунга эришиш учун маҳсулот ва хизматлар сифатли ва арзон бўлишligини тақозо қилади. Шу туфайли ушбу макро даражада ҳам рақобат муҳити яратилган бўлишligи лозим.

Иккинчидан, тўлиқ иш билан таъминлаш пировард мақсадга айланган бўлиши лозим. Чунки жамиятнинг раванқи ва аҳолининг фаровонлиги бевосита уларнинг иш билан таъминланганлигига боғлиқ. Иқтисодиёт шундай даражада бўлиши керакки, ҳар бир иш билан банд бўлган киши ўзларининг эҳтиёжларини бемалол қондирадиган бўлишligи лозим.

Учинчидан, умумий нарх даражасининг ҳам барқарорлиги тўлиқ таъминланган бўлиши лозим. Нархнинг ўсиб бориши иқтисодиётнинг қалоқлигидан, ижтимоий ҳаётнинг беқарорлигидан далолат беради. Шу туфайли мамлакатимизда эркин рақобатни кучайтириб, нархнинг барқарорлигига эришиш лозим.

Тўртинчидан, ижтимоий адолат ва ногиронларнинг иқтисодий хавфсизлиги ҳам таъминланган бўлишligи лозим. Барча мувоффақиятларнинг, натижадорликнинг омилларида бири ижтимоий адолатнинг ўрнатилганлиги билан белгиланади. Бежиз “Куч - адолатда” принципи Амир Темур бобомизнинг шиорига айланмаган. Ҳозирги кунда ҳам мамлакатимиз Президенти халқни рози қилишнинг ягона йўли сифатида барча жабҳаларда адолат принципига амал қилиш масаласини устувор вазифа сифатида белгилаб берган.

Бешинчидан, макроиктисодий барқарорликни таъминлаш учун энг аввало, мамлакатнинг савдо ва тўлов баланси барқарорлигини таъминлаш лозим бўлади. Бунга эришишнинг бир йўналиши савдо корхоналарининг ҳам хуфёна иқтисодиётга йўл қўймасдан ҳалол ишлашини тақозо қилади. Ушбу муаммонинг ҳал бўлишида тўлов балансининг ҳам роли катта.

Макроиктисодиёт асосан макроиктисодий кўрсаткичлар орқали тартибга солиниб, бошқарилиб борилади. **Макроиктисодий**

кўрсаткичлар деганда, макроиктисодиётнинг ҳолати, ривожланиши ва истиқболларига баҳо берадиган индикаторлар мажмуи тушунилади. Макроиктисодий таҳлилнинг умумлаштирилган қийматлари. Агрегатлар нархларнинг умумий даражаси, иш билан бандлик даражаси, миллий иқтисодиётда ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматларнинг умумий ҳажми, умумий даромадлар, истеъмол ва жамғармаларнинг кўрсаткичлари.

Дефлятор деганда, бу иқтисодий кўрсаткичларни пул билан ҳисоблаб чиқилган ҳолда уларни олдинги давр нархлари даражасига етказиш учун қайта ҳисоблаш коэффициенти тушунилади.

Миллий иқтисодиёт, макроиктисодиёт ва макроиктисодий кўрсаткичларни тадқиқ қилиш натижасида бир қанча ҳулосаларга келинди ва тақлифлар ишлаб чиқилди.

Биринчидан, миллий иқтисодиётнинг таърифи олимларимиз ўртасида турли қаралганлигини инобатга олиб, ушбу тушунчани назарий жиҳатдан тадқиқ қилган ҳолда, унинг таърифи такомиллаштирилди ва қуйидагича ифодалаш тавсия қилинди: **Миллий иқтисодиёт** деганда, барча мулк шаклини, тармоқларни, ҳудудларни, соҳаларни ва иқтисодиётнинг барча даражасини қамраб оладиган мамлакатга тегишли бўлган иқтисодий жараёنларни содир этадиган турли даражадаги ҳўжалик юритувчи субъектлар мажмуи тушунилади.

Иккинчидан, миллий иқтисодиётни аксарият адабиётларда иккига (макроиктисодиёт ва микроиктисодиёт) бўлиб ифода этилган. Биз уни учга бўлинган қарашларга қўшилган ҳолда таркиби макроиктисодиёт, мезоиктисодиёт ва микроиктисодиёт гуруҳларга бўлинишини тавсия қилмоқдамиз. Чунки кўлами жиҳатидан макроиктисодиётга соҳаси жиҳатидан микроиктисодиётга ўхшайди. Аммо ушбу иқтисодиётни унисига ҳам бунисига ҳам кўшиб бўлмайди.

Учинчидан, макроиктисодиёт тушунчаси бўйича ҳам олимларимиз ўртасида турли қарашлар мавжуд. Айримлари миллий иқтисодиёт билан бир хил тушунчалар деб қарайди. Буларни инобатга олиб, макроиктисодиёт тушунчасининг ҳам таърифини ишлаб чиқдик. **Макроиктисодиёт** деганда, барча мулк шаклини, тармоқларни, ҳудудларни, соҳаларни ва иқтисодиётнинг макро даражасини ўзида қамраб оладиган мамлакатнинг яхлит иқтисодиёти тушунилади, деган таъриф берилган.

Тўртинчидан, миллий иқтисодиётнинг таркиби бўйича таснифий белгилари ва таснифи олтига белгиси: мулкчилик шакли бўйича, иқтисодиёт тармоқлари бўйича, ҳудудий зоналар асосида, соҳалар бўйича иқтисодиётнинг даражаси бўйича гуруҳлар ишлаб чиқилди.

Бешинчидан, макроиқтисодий кўрсаткичлар тизими: ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), ялпи миллий маҳсулот (ЯММ), соф ички (ёки миллий) маҳсулот СИМ (СММ), миллий даромад (МД), шахсий даромад (ШД), ихтиёрдаги даромад (ИД) кабилардан иборатлиги асосланди ва уларнинг мазмуни ҳамда аниқлаш йўллари кўрсатиб берилди. Шунингдек, ушбу кўрсаткичларнинг ўзаро боғлиқликларига ҳам баҳо берилди.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур тадқиқот натижасининг дарсликларда ва бошқа ўқув адабиётларида қўлланилиши миллий ва макроиқтисодиёт билан боғлиқ назарий масалаларнинг такомиллашувига хизмат қилади.

1.2. Миллий ҳисоблар тизими бўйича асосий кўрсаткичлар ва ЯИМни аниқлаш усуллари

Миллий ҳисоблар тизими (МХТ) бу бир томондан хўжалик қиригувчи субъектларнинг товарларни сотиб олиш харажатлари, иккинчи томондан уларнинг иқтисодий фаолият натижаларидан олинган даромадларнинг акс эттирувчи балансли иқтисодий жадваллар тизими.

Миллий ҳисоблар тизими (МХТ)нинг асосий мақсади статистика ҳисоблар маълумотлари асосида ижтимоий маҳсулотни ишлаб чиқариш, тақсимлаш ва унинг фойдаланиш тўғрисида маълумотларни олишдир. Бунинг учун ҳар бир макроиқтисодий субъект ва умуман миллий иқтисодиёт учун ушбу субъектнинг қўйилган иқтисодий жараёнлардаги иштирокини акс эттирувчи функционал ҳисоблар тизими тузилган:

- товарлар ва хизматлар ишлаб чиқариш;
- миллий даромадларнинг шаклланиши;
- миллий даромадларни тақсимлаш;
- миллий даромаднинг қайта тақсимлаш;
- миллий даромадлардан фойдаланиш;
- мулкни ўзгартириш;
- кредитлаш ва молиялаштириш.

Кўпгина давлатларнинг, шу жумладан Ўзбекистоннинг, жаҳон МХТга ўтишда биринчи қадамларни қўйган ҳисоблар тизимида табиий ресурсларни ишлаб чиқаришни кўп ҳолларда физик жиҳатдан ҳисобга олади, бу эса уларни ҳозирги меъёрларда баҳолашга киритишга имкон беради (1.2.1-жадвал).

1.2.1-жадвал

Асосий макроиктисодий кўрсаткич – ялпи ички маҳсулотни (ЯИМ) ҳисоблаш усуллари

Т/р	Макроиктисодий кўрсаткичларни ҳисоблаш йўналишлари	Изоҳи	Аниқлаштириш йўллари (формуласи)
1.	Харажатлар бўйича	Ялпи миллий маҳсулотни (ЯММ) харажатлар бўйича ҳисоблашда асосан тўртта харажатлар турлари (формулада келтирилган) жамланади	$ЯММ = C + I + G + X_n$ C - шахсий истеъмол харажатлари; I - ялпи хусусий инвестиция; G - давлат харидлари (харажатлар); X_n - импорт ва экспорт ўртасидаги салдо
2.	Даромадлар бўйича	Даромад бўйича Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)ни даромадлар бўйича ҳисоблаш унга хўжалик юритувчи субъектларнинг даромадларига тақсимлаш ва даромадларни тўлаш билан боғлиқ бўлмаган (олтита кўрсаткич) тақсимланган маблағларни шакллантириш тартибини	$ЯИМ = W + R + K + P + A + T$ W - меҳнатга ҳақ тўлаш; R - ижара тўловлари; K - фойз, яъни. пул капитали эгаларининг даромадлари; P - фойда; A - амортизация; T - билвосита солиқлар. Д - мулкдан келадиган даромадлар.

		тавсифлайди.	
3.	Қўшилган қиймат	Бу фирма томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш учун сотиб олган материалларнинг қийматини (M_a) олиб ташланган савдо ҳажми (C_x).	$Ққ = C_x - M_a$

Жадвалдан кўриниб турибдики, ялпи миллий маҳсулотни (ЯММ) харажатлар бўйича ҳисоблашда асосан тўртта харажатлар турлари жамланади. Буларга шахсий истеъмол харажатлари (C), ялпи хусусий инвестиция (I), давлат харидлари (харажатлар) (G) ҳамда импорт ва экспорт ўртасидаги салдо (X_n) киради. Буларнинг боғлиқлик формуласи қуйидагича ифодаланади:

$$ЯММ = C + I + G + X_n ;$$

Иккинчи йўналиш, ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)ни даромадлар бўйича ҳисоблаш уни хўжалик юритувчи субъектларнинг даромадларига тақсимлаш ва даромадларни тўлаш билан боғлиқ бўлмаган тақсимланган маблағларни шакллантириш тартибини тавсифлайди. Ушбу кўрсаткичлар гуруҳига қуйидаги олти та кўрсаткични киритиш мумкин. Булар таркибига меҳнатга ҳақ тўлаш (W), ижара тўловлари (R), фойиз, яъни. пул капитали эгаларининг даромадлари (K), фойда (P), амортизация (A), билвосита солиқлар (T) ва мулкдан келадиган даромадлар (D) киради. Буларнинг ўзаро боғлиқлиги қуйидаги формулада ўз ифодасини топган:

$$ЯИМ = W + R + K + P + A + T + D ;$$

Ялпи миллий маҳсулот (ЯИМ)ни қўшилган қиймат бўйича ҳисоблашда ҳар бир фирма ва соҳа томонидан ЯИМни яратиш учун қўшилган қиймат ҳисобга олинади, бу ҳолда ЯИМнинг қиймати иқтисодиётга қўшилган қийматдир. Буни содда қилиб тушунтирालидан бўлса, савдо ҳажмидан (C_x). фирма томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш учун сотиб олган материалларнинг қиймати (M_a) олиб ташланади. Бу қуйидагича аниқланади:

$$Ққ = C_x - M_a ;$$

Ушбу кўрсаткичлар мамлакат ЯИМга тегишли баҳо беришда қўлланилади.

1.3. Миллий иқтисодиётни ифодаловчи макроиқтисодий кўрсаткичлар ва уларнинг мазмуни

Миллий иқтисодиётни ифодаловчи макроиқтисодий кўрсаткичлар таркибига ялпи миллий маҳсулот (ЯММ), ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), соф миллий маҳсулот (СММ), миллий даромад (МД) каби кўрсаткичлар киради. Буларнинг мазмуни қуйидагича.

Ялпи миллий маҳсулот (ЯММ) - маълум бир вақт ичида (одатда йилига) мамлакатнинг миллий иқтисодий субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати.

Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) - ишлаб чиқарувчилар бирон бир давлатга тегишли бўлишидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) шу давлат ҳудудида ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати.

Соф миллий маҳсулот (СММ) - фойдаланишга яроқсиз бўлган ускунани алмаштиришдан кейин истеъмол учун қолган тайёр маҳсулотлар ва хизматлар йиғиндиси. Бу амортизация тўловлари миқдори бўйича ЯИМдан кам.

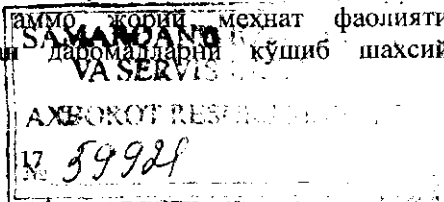
СММ = ЯИМ - амортизация, ёки СММ = ЯММ - амортизация;

Миллий даромад (МД) - йил давомида ишлатилган ишлаб чиқариш манбалари бўйича барча даромадларнинг йиғиндиси, яъни, бу иш ҳақи, ижара, фойзалар ва фойда йиғиндиси.

Миллий даромад (МД) - ишлаб чиқариш омиллари эгалари томонидан маълум бир йилда ЯММ ишлаб чиқаришда олган умумий даромад.

МД = СММ - бизнесга билвосита солиқлар.

Ишлаб чиқаришда меҳнат қилиш эвазига олинган даромадларнинг бир қисми аслида бевосита уй хўжалиги ихтиёрига тушмайди. Асқинча, яъни уй хўжалиги ҳисобига тўғри келадиган даромадларнинг бир қисми, (трансферт тўловлари) меҳнат натижаларининг маҳсули сифатида киритилмайди. Миллий даромад кўрсаткичларидан фойдаланиб шахсий даромадлар кўрсаткичларини ҳисоблаш учун аҳоли томонидан ҳақиқатда ишланган, аммо олинмаган даромадларни олиб ташлаб, шунингдек аҳоли томонидан олинган, аммо жорий меҳнат фаолияти натижаларини билдирмайдиган даромадларни қўшиб шахсий даромадни оламиз.

**ИД=МД - ижтимоий сугурта ажратмалари - корпорация
фойдасига солиқ - тақсимланмаган фойда +трансферт
тўловлари**

Ихтиёрдаги даромад (ИД) - бу фуқаролар томонидан тўланадиган шахсий солиқлардан ташқари шахсий даромадлар. Якуний маҳсулот - бу ишлаб чиқаришдан ташқарида бўлган ва охириги фойдаланиш учун сотиб олинган товарлар ва хизматлар.

Оралиқ маҳсулот - кейинчалик қайта ишланган ва охириги истеъмолчига етиб боргунча бир неча марта сотиладиган товарлар ва хизматлар, яъни, маълум бир йилда ишлаб чиқарилган ва шу йилда якуний маҳсулотни яратиш учун истеъмол қилинган маҳсулот.

Номинал ялпи ички маҳсулот - бу ҳозирги нархларда ўлчанадиган ЯММ. Номинал ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳар йили икки сабабга кўра ўзгариб туради. Биринчиси, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг жисмоний ҳажми ўзгаради. Иккинчи сабаб - бу бозор нархларининг ўзгариши. Жорий йилдаги бозор нархларининг ўсиш суръатларини базис кўрсаткичга нисбатан тавсифловчи кўрсаткич нархлар даражаси (индекс) ёки ЯММ (ЯИМ) дефлятори деб аталади.

Нархларнинг умумий даражасини (дефлятор) ҳисоблашда бошланғич нуқтаси (базис йил) аниқланади, қайси томондан нарх ўзгаришини кузатишни бошлайди. Мамлакатда базис йилда ишлаб чиқарилган бирчи тийёр маҳсулотлар ва хизматларнинг нарх даражаси биттага тенг деб қабул қилинади. Сўнгра бошланғич сифатида ЯММ ёки ЯИМ қийматини ҳозирги нархларда олсак, уни дефлятор (P) маҳсулоти ва ривл ишлаб чиқариш ҳажми (Q) га тегишлилиринини мумкин:

$$Y = P * Q$$

Кейин дефлятор бўлиб ЯММ ёки ЯИМ индикаторининг номинал қийматини ҳақиқий қийматига бўлишнинг кванти бўлади.

$$\text{ЯММ (ЯИМ) дефлятори} = \text{ёки } P = Y / Q.$$

1.4. Ялпи талаб ва унинг шаклланиши

AD - AS Модель - Асосий макроиқтисодий мувозанат модели.

Макроиқтисодий мувозанат бу нарх даражаси ва миллий ишлаб чиқаришнинг реал ҳажми ўртасидаги мувозанатдир. Ялпи талаб ва ялпи таклиф тенг бўлганда таъминланади.

Ялпи талаб - бу иқтисодиётда ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулот ва хизматларга бўлган барча индивидуал талабларнинг йиғиндиси ёки истеъмолчилар ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида сотиб олишга тайёр бўлган миллий ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми.

Ялпи талаб эгри AD бу ҳар бир мумкин бўлган нарх даражасида истеъмолчилар сотиб олишга тайёр бўлган товарлар ва хизматлар сони ўртасидаги муносабатларнинг график ифодасидир.

Нарх омиллари унинг эгилишини аниқлайди, нарх бўлмаган омиллар унинг силжишини аниқлайди. Нархсиз омиллар нархлар даражасининг ўзгаришига боғлиқ эмас, лекин уларнинг таъсири остида талабнинг ўзгариши кузатилади, шунинг учун натижа AD эгри чизигининг ўнгга ёки чапга силжиши бўлади. Ялпи талабнинг асосий нархсиз омиллари (жами талаб эгри чизигининг ҳаракати):

1. Истеъмол харажатларига таъсири (К)

- а) Аҳоли реал даромадларининг ўсиши
- б) Солиқни камайтириш
- к) Инфляцион кутиш
- д) Истеъмолчиларнинг қарзлари

2. Инвестициялар даражасига таъсири

- а) Илмий ва техник ютуқлар
- б) Ускуналарнинг янгилик даражаси
- в) ортиқча қувват
- д) давлат солиқ сиёсати
- э) Пул массаси ўзгариши ва пул муомаласи тезлиги билан боғлиқ фоиз ставкаларининг ўзгариши (ва товарлар ва хизматлар нархлари ўртача даражасининг ўзгариши билан эмас).

3. Давлат харажатларига таъсири

- а) Давлат харажатлари сиёсатидаги ўзгаришлар
- б) Фавқулодда вазиятлар (урушлар, табиий офатлар ва бошқалар)

4. Соф экспортга таъсири

- а) Хорижий давлатларда олинган миллий даромад
- б) Валюта курсларининг ўзгариши
- в) ташқи бозордаги шарт-шароитлар
- д) божхона сиёсати

1.5. Ялпи таклиф ва унинг чегаралари

Ялпи таклиф - бу тайёр маҳсулот ва хизматлар учун индивидуал таклифларнинг йиғиндиси ёки ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида ишлаб чиқарувчилар тайёр маҳсулот ва хизматларнинг умумий сони.

Ялпи таклиф эгри чизиги - бу ишлаб чиқарувчилар ҳар қандай нарх даражасида ишлаб чиқаришга тайёр бўлган товарлар ва хизматлар сони ўртасидаги муносабатларнинг график ифодасидир. Таъминот даражасига маҳсулот нархлари ва кириш харажатлари таъсир қилади. Ялпи таъминотни қисқа муддатда ва узоқ муддатда алоҳида кўриб чиқиш керак. Бу ишлаб чиқариш омиллари сонининг ўзгариши таъсирининг катта аҳамиятига боғлиқ.

Ялпи таклиф эгри чизиги уч сегментдан иборат:

- Горизонтал (Кейнсиан) - реал нархнинг доимий нарх даражасида ўзгариши (қисқа муддатли).

- Вертикал (классик) - ўзгарувчан нарх даражаси (узоқ муддатли давр) билан доимий ишлаб чиқариш ҳажми (тўлиқ иш билан таъминланган ҳолда ишлаб чиқариш ҳажми).

- Оралиқ - ўзгарувчан нархлар даражасида ишлаб чиқариш ҳажми.

Ялпи таклифнинг асосий нархсиз омиллари (ялпи таклиф эгри чизигининг ҳаракати):

ишлаб чиқариш омилларининг сони ва унумдорлиги даражасининг ўзгариши;

технологиянинг ўзгариши;

саноат сифатидаги ўзгаришлар;

ҳукумат расионалларидagi ўзгаришлар.

1.6. Ялпи талаб ва ялпи таклифнинг нисбати

Мунозанаф чиқиши ва нарх даражаси - ялпи талаб ва ялпи таклифнинг эгри чизиклар кесилиши.

Ялпи талабнинг силкиниши бу талабнинг нархга боғлиқ бўлган омилларининг кескин ўзгариши (пул таклифининг ўзгариши ёки уларнинг айланиш тезлиги, инвестиция талабининг ўзгариши, инфляция кутишларининг кескин ўзгариши ва бошқалар) туфайли жами талабнинг кескин ўзгариши.

Ялпи таклиф силжиши - бу ишлаб чиқаришнинг нарх бўлмаган омилларининг кескин ўзгариши (ресурсларнинг нархлари

кўтарилиши, табиий офатлар) туфайли ялпи таклифнинг кескин ўзгариши тушунилади.

Товар бёзоридаги мувозанат ялпи талаб ялпи таклифга тенг бўлганда юзага келади. Аммо ҳақиқий ҳаётда уни бузилиш ҳолатларини кўриш мумкин.

Қуйидаги вариантларини кўриб чиқамиз.

1. Айтайлик, ялпи талаб ялпи таклифдан ошади: $AD > AS$.

Балансга эришиш учун иккита вариант мавжуд:

- ишлаб чиқариш ҳажмини ўзгартирмасдан нархларни ошириш

- ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш.

Агар фирмалар иккинчи йўлни танласалар, ишлаб чиқариш ҳажми ошади, бу эса умумий ишлаб чиқариш таннархининг ўсишига олиб келади. Шунинг учун янги мувозанат нуқтаси ишлаб чиқариш ҳажмининг юқори кўрсаткичларига мос келади.

Демак: миллий даромад ўсади.

2. Айтайлик, ялпи талаб таклифдан кам: $AD < AS$.

Бунда иккита вариант юз беради:

- ишлаб чиқаришни қисқартириш;

- масъалани ўзгаришсиз қолиши, аммо нархларни пасайиши.

Тадбиркорларнинг биринчи муносабати: ишлаб чиқариш ҳажмини камайтириш ва товарларни омборлардан қулай нархларда сотишга ҳаракат қилиш. Агар мақсадга эришилмаса, унда нархларни пасайтириш керак. Бу ишчиларни ишдан бўшатиш бошлангунга қадар давом этади.

Демак: миллий даромад пасаяди.

3. Айтайлик, ялпи таклиф ошди - AS . Бу шуни англатадики, фирмалар истеъмолчилар сотиб оладиган нархлардан кўпроқ товарларни таклиф қилмоқдалар. Натижада нархлар пасаяди ва маҳсулот сотиш ва ишлаб чиқариш ҳажми ошади. Янги мувозанат нуқтаси юқори ишлаб чиқариш ва паст нарх даражаларига мос келади.

Демак: Бу миллий даромадга қандай таъсир қилиши номаълум, чунки маҳсулотлар сонидаги ўзгаришлар (Q ва нархлар (P) ҳар хил йўналишларда содир бўлади).

4. Ялпи талаб (AD) пасайиб кетди дейлик.

Бундай ҳолда, ишлаб чиқариш ҳам, нарх ҳам пасаяди. Ишчиларни ишдан бўшатиш бошлангунга қадар нархлар пасайиши сақланиб қолади.

Демак: Бу миллий даромаднинг пасайишига олиб келади.

1.7. Макроиктисодий кўрсаткичларнинг 2020 йил ва ундан кейинги йиллардаги прогнози ҳусусида¹⁵

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги "Фуқаролар учун бюджет" лойиҳасини тақдим этди. Лойиҳадан бюджет жараёнидаги ўзгаришларни, 2020 йилги макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози ва солиқ-бюджет сиёсатининг асосий йўналишларини 2021-2022 йилларга мўлжалланган йўналишларни билиб олиш ҳамда 2020 йилги Давлат бюджети лойиҳаси, ташаббусли бюджетлаштириш билан танишиш мумкин.

Эълон қилинган лойиҳада 2020 йил учун Давлат бюджети даромадлари 128 460 млрд сўм ёки ЯИМнинг 20 фоизи миқдорида режалаштирилган, бу эса жорий йил якуни бўйича даромадларнинг қутилаётган ижросидан 15 817,1 млрд сўмга кўпроқдир. Қутилаётган тушумларни баҳолашда иқтисодиётнинг реал ўсиши, солиқлар маъмурчилигини такомиллаштириш, алоҳида солиқ ва божхона имтиёзларининг бекор қилиниши, шунингдек нарх ва валюта курсининг қутилаётган ошиши каби омиллар ҳисобга олинган. Прогнозлаштирилаётган даромадлар тузилмасида билвосита солиқлар салмоғини бирмунча қисқартириш орқали бевосита солиқларни ошириш тенденцияси сақланиб қолади.

Келгуси йилда Давлат бюджети харажатлари 131 104,5 млрд сўм миқдорида бўлиши прогноз қилинмоқда, бу эса 2019 йилда тасдиқланган параметрлардан 23 фоизга кўпдир. Ижтимоий соҳага харажатлар улуши катта қисми – 66 018 млрд сўмни ташкил этади, уларнинг ярми ёки умумий бюджет харажатларининг 22,9 фоизи таълим соҳасига, 14 842,6 млрд сўм – соғлиқни сақлаш, фан, маданият ва спорт соҳасига, умуман олганда – 3 319,5 млрд сўм, аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлашга – 6 573,7 млрд сўм йўналтирилади, бу ўтган йилдагига қараганда 23 фоиз кўпроқдир, 8 трлн сўм фуқароларнинг пенсия таъминоти учун харажатлар доирасида Пенсия жамғармасига субсидиялар тарзида захирага берилади.

2020 йилги консолидацияланган бюджет ЯИМга нисбатан 3424,9 млрд сўм ёки 0,5 фоиз дефицит билан кўрсатилмоқда.

¹⁵Ушбу параграфдаги маълумотлар Шаҳноза Тўрамурадовақуйидаги манбадан олинди. 2020 йилги макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози маълум қилинди. http://uza.uz/uz/business/makroi-tisodiy-k-tsarkichlar-anday-isoblanadi_06-Ноябрь-2019-10-53_3117

Умумий фискал баланс консолидацияланган бюджет ва давлат дастури харажатларини ҳисобга олган ҳолда, ташқи қарзлар ҳисобига 17 819,0 млрд сўмни ташкил этади.

Йил бошига давлат қарзи 21,3 млрд доллар (ЯИМга нисбатан 36,0 фоиз) миқдорида бўлиши кутилмоқда, шундан ташқи қарзи 15,3 млрд доллар (ЯИМга нисбатан 25,4 фоиз)ни ташкил этади. Кредиторлар қисмида хорижий давлатлардан (қолганларига нисбатан Хитой ва Япониядан кўпроқ) олинган қарзлар 6,7 млрд долларни, халқаро молия институтларидан 7,7 млрд долларни (51 фоизи - ОТБ) ва инвесторлар ҳисобига 1 млрд долларни ташкил этади. 2020-2022 йилларда ташқи қарзларни сўндиришга 1 567,4 млн долларни йўналтириш режалаштирилмоқда.

2020 йилда макроиктисодий барқарорликни таъминлаш учун қуйидагиларга логиклар белгиланмоқда:

давлат номидан ёки Ҳукумат кафолати остида ташқаридан маблағларни жалб этиш бўйича янгидан имзоланган битимлар – 4 млрд доллар;

давлат мақсадли дастурларини амалга ошириш учун Ўзбекистон номидан ёки давлат кафолати остида жалб этиладиган (ўзлаштириладиган), келгуси йилларда Давлат бюджети маблағлари ҳисобига сўндириладиган қарзлар – 1,5 млрд доллар.

2019 йилдан ташаббусли бюджетлаштириш дастаклари жорий этилмоқда, бунда туманлар (шаҳарлар) бюджетларининг қўшимча маблағларининг камида 10 фоизи жамоатчилик фикри асосида ўтказиладиган тадбирларни молиялаштиришга йўналтирилади. Механизмлар openbudget.uz портали воситасида амалга оширилади. 2019 йил I чорак якунларига кўра жами республика бўйича 4049 та овоз ва таклифлар билдирилган, уларни молиялаштиришга 28,9 млрд сўм ажратилган. II чоракда ташаббуслар 5 бараварга кўпайган, уларга 48,3 млрд сўм йўналтирилган. Асосийси булар ободонлаштириш ва таълим муассасаларини таъмирлаш ишларидир.

Таянч сўзлар: миллий иқтисодиёт, макроиктисодий кўрсаткичлар, ялпи миллий маҳсулот, ялпи ички маҳсулот, соф ички маҳсулот, миллий даромад, шахсий даромад, ихтиёрдаги даромад, макроиктисодиёт, макроиктисодий сиёсат, дефлятор, микроиктисодиёт, миллий ҳисоблар тизими, қўшилган қиймат, оралиқ маҳсулот, номинал ялпи ички маҳсулот, ялпи талаб, инвестиция, соф экспорт, тенденция, ялпи таклиф.

Назорат ва мулоҳазалар учун саволлар

1. Миллий иқтисодиётнинг асосий негизи деганда нимани тушунасиш?
2. Иқтисодиётни таснифлашнинг таснифий белгиларини санаб ўтинг.
3. Макроиктисодий кўрсаткичларни изоҳланг.
4. Макроиктисодиёт деганда нимани тушунасиш?
5. Дефлятор деганда нимани тушунасиш?
6. Миллий ҳисоблар тизимини изоҳланг.
7. Асосий макроиктисодий кўрсаткичларни харажатлар бўйича ҳисоблашни изоҳланг?
8. Асосий макроиктисодий кўрсаткичларни даромадлар бўйича ҳисоблашни изоҳланг?
9. Асосий макроиктисодий кўрсаткичларни қўшилган қиймат бўйича ҳисоблашни изоҳланг?
10. Ялпи ички маҳсулотни ялпи миллий маҳсулотдан фарқи?
11. Соф миллий маҳсулот деганда нимани тушунасиш?
12. Миллий даромад деганда нимани тушунасиш?
13. Ихтиёрдаги даромад деганда нимани тушунасиш?
14. Оралик маҳсулотни изоҳланг.
15. Номинал ялпи ички маҳсулот деганда нимани тушунасиш?
16. Ялпи талабдеганда нимани тушунасиш?
17. Ялпи таклиф деганда нимани тушунасиш?

Тестлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномасида биринчи қайд этилган вазифани кўрсатинг.

- А. “2020 йилда макроиктисодий барқарорликни таъминлаш ва инфляцияни жиловлаш
В. “2020 йилда иқтисодий ўсишга эришиш
С. “2020 йилда аҳоли бандлигини ошириш
D. “2020 йилда инфляцияни жиловлаш

2.Миллий иқтисодиёт терминига берилган изоҳлардан қайси бири Ш.Ш.Шодмонов ва Б.Э.Мамараҳимовлар қаламига мансуб?

А. Миллий иқтисодиёт – барча тармоқлар ва соҳаларни, микро ва макро даражадаги иқтисодиётларни, функционал иқтисодиётни, кўплаб инфратузилмаларни ўз ичига олган яхлит иқтисодиётдир

В.Миллий иқтисодиёт – алоҳида мамлакат микёсида мулкчиликнинг турли шакллариغا асосланган ҳамда меҳнат тақсимоти орқали ўзаро боғланган тармоқлар, соҳалар ва инфратузилма муассасаларидан иборат яхлит иқтисодиёт тушунилади

С. Миллий иқтисодиёт муайян мамлакатнинг ичида юз берадиган иқтисодий фаолият бўлиб, бунда фирмалар, хонадонлар ва давлат иштирок этади

Д. Миллий иқтисодиёт деганда, барча мулк шаклини, тармоқларни, ҳудудларни, соҳаларни ва иқтисодиётнинг барча даражасини камраб оладиган мамлакатга тегишли бўлган иқтисодий жараёнларни содир этадиган турли даражадаги хўжалик юритувчи субъект-лар мажмуи тушунилади

3.Иқтисодиётни таснифлашнинг таснифий белгилари келтирилган қаторни белгиланг.

А. Мулкчилик шакли бўйича, иқтисодиёт тармоқлари бўйича, хусусий сектор, саноат

В. Мулкчилик шакли бўйича, иқтисодиёт тармоқлари бўйича, ҳудудий зоналар асосида, соҳалар бўйича, иқтисодиётнинг даражаси бўйича

С. Мулкчилик шакли бўйича, иқтисодиёт тармоқлари бўйича, қишлоқ хўжалиги, ишлаб чиқариш соҳаси

Д. Мулкчилик шакли бўйича, иқтисодиёт тармоқлари бўйича, барча хизмат кўрсатиш соҳаси

4.Ялпи ички маҳсулот деб нимага айтивлади?

А. Ишлаб чиқарувчи бирон бир давлатга мансублигидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойланган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмо­ л қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси

Д. Индивидуал солиқлар тўлангандан кейин, уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шакли

5. Ялпи миллий маҳсулот деб нимага айтилади?

А. Ишлаб чиқарувчи бирон бир давлатга мансублигидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмо­ л қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси

Д. Индивидуал солиқлар тўлангандан кейин, уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шакли

6. Соф ички (ёкимиллий) маҳсулот деб нимага айтилади?

А. Ишлаб чиқарувчи бирон бир давлатга мансублигидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмо­ л қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси

Д. Индивидуал солиқлар тўлангандан кейин, уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шакли

7. Миллий даромад деб нимага айтилади?

А. Ишлаб чиқарувчи бирон бир давлатга мансублигидан қатъи назар, маълум бир вақт ичида (одатда йилига) ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр

маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси

Д. Йил давомида ишлатилган ишлаб чиқариш манбаларидан эгри солиқларнинг айирмаси

8. Шахсий даромад деб?

А. Индивидуал солиқлар тўлангандан кейин, уй хўжаликларининг тўлиқ тасарруфида қоладиган даромад шакли

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси

Д. Йил давомида ишлатилган ишлаб чиқариш манбаларидан эгри солиқларнинг айирмаси

9. Ихтиёрдаги даромад деб?

А. Бу шахсий даромаднинг бир қисмини аҳоли ўз хохишига кўра сарфлаши мумкин бўлган аҳолининг шахсий фойдаланишдаги даромади. Ихтиёрдаги даромад истеъмол ва тежаш учун ишлатилади

В. Маълум бир мамлакатнинг миллий хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишлаб чиқарилган барча тайёр маҳсулотларнинг бозор қиймати, уларнинг жойлашган жойидан қатъий назар

С. ЯИМдан жорий йилда ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган асосий капитал қиймати ёки йиллик амортизация суммаси айирмаси.

Д. Йил давомида ишлатилган ишлаб чиқариш манбаларидан эгри солиқларнинг айирмаси

10. Дефлятор деганда нимани тушунаси?

А. Дефлятор деганда, бу иқтисодий кўрсаткичларни пул билан ҳисоблаб чиқилган ҳолда уларни олдинги давр нархлари

даражасига етказиш учун қийм ҳисоблаш коэффициенти тушунилади

В. Дефлятор деганда, олдинги давр нархлари даражаси билан ҳозирги давр нархлар даражаси тушунилади

С. Дефлятор деганда, бу иқтисодий кўрсаткичларни пулдаги ифодаси

Д. Дефлятор деганда, бу иқтисодий кўрсаткичларни олдинги давр нархлари тушунилади

11. Асосий макроиқтисодий кўрсаткичларни ҳисоблаш кўрсаткичлари исмига кўра қаторни белгиланг.

А. Чарофатлар ПУИИчи, ишланмадлар бўйича, қўшилган қиймат

В. Чарофатлар ПУИИчи, ишланмадлар бўйича, қўшилган қиймат

С. Чарофатлар ПУИИчи, ишланмадлар бўйича, қўшилган қиймат

Д. Чарофатлар ПУИИчи, ишланмадлар бўйича, қўшилган қиймат

12. Оқимлик маҳсулот деб?

А. Кейинчалик қайта ишланган ва охириги истеъмолчига етиб боргунча бир неча марта сотиладиган товарлар ва хизматлар, яъни, маълум бир йилда ишлаб чиқарилган ва шу йилда якуний маҳсулотни яратиш учун истеъмол қилинган маҳсулот

В. Кейинчалик қайта ишланмайдиган ва истеъмолчига етиб борган маҳсулот

С. Кейинчалик қайта ишланадиган ва охириги истеъмолчига етиб борган маҳсулот

Д. Кейинчалик қайта ишланган ва охириги истеъмолчига етиб бормаган маҳсулот

13. Ялпи талаб деб нимага айтилади?

А. Ялпи талаб - бу иқтисодиётда ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулот ва хизматларга бўлган барча индивидуал талабларнинг йиғиндиси ёки истеъмолчилар ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида сотиб олишга тайёр бўлган миллий ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми

В. Ялпи талаб - бу иқтисодиётда кўрсатилган хизматларга бўлган барча индивидуал талабларнинг йиғиндиси ёки истеъмолчилар ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида сотиб олишга тайёр бўлган миллий ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми

С. Ялпи талаб - бу иқтисодиётда ишлаб чиқарилган маҳсулотларга бўлган барча индивидуал талабларнинг йиғиндиси ёки

истеъмолчилар ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида сотиб олишга тайёр бўлган миллий ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми
D. Ялли талаб - бу иқтисодиётда мавжуд бўлган миллий ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий ҳажми

14. Ялли таклиф деб нимага айтилади?

- A. Тайёр маҳсулот ва хизматлар учун индивидуал таклифларнинг йиғиндиси ёки ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражасида ишлаб чиқарувчилар тайёр маҳсулот ва хизматларнинг умумий сони
- B. Тайёр маҳсулотлар учун индивидуал таклифлар
- C. Тайёр хизматлар учун индивидуал таклифларнинг йиғиндиси
- D. Тайёр маҳсулот ва хизматлар учун ҳар қандай мумкин бўлган нарх даражаси

2-606. МАКРОИҚТИСОДИЙ ЎСИШ, УНИНГ ТУРЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ

2.1. Иқтисодий ўсишнинг моҳияти ва унинг назарий масалалари

Мамлакат тараққиётида макроиқтисодий ўсиш бевосита унинг миллий иқтисодиётида намоён бўлади. Миллий иқтисодиёт ҳам ўзига хос хусусиятларга эга. Бу бевосита мамлакат ичидаги юз берадиган иқтисодий фаолиятда ўз аксини топади. Айнан шу иқтисодиёт мамлакат аҳолисининг том маънодаги фаровонлиги, яшаш сифатининг даражасини белгилайди. Ушбу иқтисодиётнинг ошганлиги аҳолисининг том маънодаги фаровонлиги, яшаш даражаси ва сифатининг кўтарилганлигида намоён бўлади.

Мамлакат иқтисодий тараққиётининг бир йўналиши, унинг иқтисодий ўсишида намоён бўлади. Иқтисодий ўсишнинг бир йўналиши, мамлакат ялпи миллий маҳсулоти (ЯММ) ва ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ)нинг ва унинг таркибий қисмларининг ўсиш суръати билан ифодаланади. **Мамлакат ЯММ** деганда, шу мамлакатнинг ичкарасида ва шу мамлакатга тегишли бўлган, аммо ташқарисида жойлашган иқтисодиёт субъектлари томонидан бир йил давомида яратилган товарлар ва хизматларнинг бозор қиймати билан ўлчадиган қиймати тушунилади. Худди шундай мамлакат ЯИМга ҳам таъриф бериш мумкин. **Мамлакат ЯИМ** деганда, шу мамлакатнинг фақат ичкарасида жойлашган иқтисодиёт субъектлари томонидан бир йил давомида яратилган товарлар ва хизматларнинг бозор қиймати билан ўлчадиган қиймати тушунилади.

Макроиқтисодий таҳлилда иқтисодий ўсиш масаласи устуворликни ташкил қилади. Шу туфайли ушбу категориянинг таърифини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Бу борада олимларимиз турли фикрларни айтишганлар. Буларнинг айримлари қуйидаги жадвалда келтирилган (2.1.1-жадвал).

2.1.1-жадвал

Иқтисодий ўсишнинг таърифи бўйича олимларнинг қарашлари¹⁶

Муаллифлар	Иқтисодий ўсишнинг таърифи	Манбаси
А.Ўлмасов, А.Вахабов	Иқтисодий ўсиш – бу иқти-содиётнинг ривожланиши, яъни ҳаётий неъматлар бўлган товар ва хизматларнинг ишлаб чиқарилишининг кўпайиб боришидир.	А.Ўлмасов, А.Вахабов Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. – “Иқтисод-молия”, 2014. – 269 бет.
Ш.Ш.Шодмонов, Б.Э.Мамарахимов	Иқтисодий ўсиш бевосита ЯИМ мутлақ ҳажмининг ва аҳоли жон бошига тўғри келадиган миқдорининг ўсиши, сифатининг яхшиланиши, ва таркибининг тако-миллашувида ифодаланади.	Ш.Ш.Шодмонов, Б.Э.Мамарахимов Иқтисодиёт назарияси. Маърузалар матни. – “Иқтисод-молия”, 2016. – 323 бет.
Т.Жўраев	Иқтисодий ўсиш бевосита ЯИМ миқдорининг мутлақ ва аҳоли жон бошига ҳамда иқтисодий ресурс сарфлари бирлиги ҳисобига кўпайиши ҳамда сифатининг ва тарки-бининг такомиллашувида ифодаланади.	Т.Жўраев. Иқтисодиёт назарияси. Ўқув қўлланма. – “Фан ва технология”, 2017. – 323 бет.
Бизнинг таъриф	Иқтисодий ўсиш деганда, бевосита товар ва хизматларни ўзида мужассам этган ЯИМ умумий ҳажми ва унинг аҳоли жон бошига	Мазкур асарда.

¹⁶ Тадқиқот натижасида муаллифлар томонидан шакллантирилди.

	маълум бир даврда ўсиши тушунилади.	

Иқтисодий ўсишга бир қанча омиллар таъсир этади. Ушбу омиллар: микроиқтисодиёт, мезоиқтисодиёт ва макроиқтисодиёт даражасида амал қилади. Чунки ҳар бир корхонадаги маҳсулот ва хизматларнинг ўсиши, пировардида макроиқтисодиёт ҳажмида намоён бўлади. Бу ўз навбатида макроиқтисодий ўсишни таъкил қилади.

Иқтисодий ўсиш мазмун ва моҳияти жиҳатидан бир қанча йўналишда ифодаланиши мумкин. Буни ушбу жадвалда кўриш мумкин (2.1.2-жадвал).

2.1.2-жадвал

Макроиқтисодий ўсишнинг мазмуни, моҳияти ва унинг ўзига хос жиҳатлари

Т/р	Макроиқтисодий ўсишнинг асосий йўналишлари ва омиллари	Макроиқтисодий ўсишнинг мазмуни, моҳияти
1.	Мазмуни, бўйича	Кенгайтирилган такрор ишлаб чиқариш
2.	Босқичлари	Ишлаб чиқариш, тақсимот, айрибошлаш ва истеъмол
3.	Барча босқичларда ҳаракатлантирувчи кучлари	Ишчи кучи, ишлаб чиқариш восита-лари, такомиллашган замонавий технологиялар
4.	Асл манбаи	Ер ости ва устидаги табиий бойликлар
5.	Омиллари	Экстенсив, интенсив, модернизация-лаш, диверсификация қилиш, инновация, рақамли иқтисодиётни жорий қилиш
6.	Сифатий белгилари	Яратилган ЯИМнинг ижтимоий талаб ва таклифга мослиги
7.	Миқдорий белгилари	Иқтисодий ўсишнинг даражаси, сўмда ва фоизда
8.	Натижаси	Миллий бойликни кўпайтириш ва мамлакатнинг рақобатбардошлигини ошириш
9.	Мақсади	Аҳолининг фаровонлиги, яшаш

	даражаси ва сифатининг ошиб бориши

Иқтисодий ўсиш одатда иккита йўл билан ҳисобланади. Биринчиси, ЯИМнинг йиллик ўсиши бўлса, иккинчиси ЯИМнинг йиллик ўсишида ўз ифодасини топади. Ҳозирги шароитда мамлакатимизнинг статистик амалиётида асосан ЯИМ ҳажми билан ўлчанади. Бу асосан жорий баҳода ва қиёсий баҳода амалга оширилади. Жорий баҳодаги ўсиш суръати номинал ўсиш, деб юритилса, қиёсий баҳодаги (базис баҳодаги) ўсиш суръати реал иқтисодий ўсишни ифодалайди. Аммо статистик тўпламларда асосан жорий баҳода берилади.

Иқтисодий ўсиш учта кўрсаткичда ифодаланади.

1. ЯИМнинг ўсиш коэффициенти ($K_{\text{ўс}} = \text{ЯИМ}_{\text{жй}} / \text{ЯИМ}_{\text{бй}}$).
2. ЯИМнинг ўсиш суръати ($\text{ЯИМ}_{\text{ўс}} = K_{\text{ўс}} * 100$).
3. ЯИМ ўсиш суръатининг фарқи ($\Delta \text{ЯИМ}_{\text{ўс}} = \text{ЯИМ}_{\text{ўс}} - 100$).

Мазкур кўрсаткичларнинг даражаси бир қанча омилларга боғлиқ. Бу омиллар юқорида кўрсатилган омиллар (экстенсив, интенсив, модернизациялаш, диверсификация қилиш, инновация, рақамли иқтисодиётни жорий қилиш) билан бирга макро-даражадаги ижтимоий-иқтисодий омилларга ҳам боғлиқ. Буларга қуйидагилар киради:

1. Талаб билан боғлиқ омиллар (аҳолининг пул даромадлари, истеъмол товарлари ва хизматларнинг нархи, товар ва хизматларнинг сифати, аҳолининг жамғариш даражаси кабилар)
2. Таклиф билан боғлиқ омиллар (ишлаб чиқарилган товар ва хизматларнинг ҳажми, уларнинг ҳудудлар бўйича таъминланиши, аҳолининг талабига сони ва сифатининг мослиги, импорт товарларининг ҳажми ва х.к.).
3. Истеъмол ҳолати билан боғлиқ омиллар (аҳолининг жинси ва ёши бўйича табақаланиши, аҳолининг иш билан бандлик даражаси, иш ҳақининг даражаси, бошқа маъбалардан олинadиган даромадлилик даражаси, савдо хизматининг сифати каби омиллар).

Макроиқтисодий таҳлилда иқтисодий ўсишнинг салмоқлилиқ даражаси ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ушбу кўрсаткич ЯИМнинг 1 % ўсиш суръатининг миқдори билан ўлчанади. Буни аниқлаш учун қуйидаги жадвални келтирамиз (2.1.3-жадвал).

2.1.3-жадвал

Ўзбекистонда 2020-2021 йилларда иқтисодий ўсишнинг салмоқлилик даражаси¹⁷

Йиллар	Мамлакат ЯИМнинг ҳажми, млрд. сўм	ЯИМнинг 1 % ўсишнинг салмоқлилик даражаси, млрд сўм.
2020 йил	653 546	6 535,5
2021 йил	786 227	7 862,3
2022 йил	929 076	9 290,8

Кўриниб турибдики, 2020 йилда ЯИМнинг 1 % ўсиши 6 535,5 млрд. сўмни ташкил қилган бўлса, 2022 йилда унинг миқдори 9 290,8 млрд. сўмни ташкил қилмоқда. Мазкур ҳолатда 1 %нинг салмоқлилик даражаси 2022 йилда 2020 йилдаги кўрсаткичига нисбатан 142,2 %га ($9290,8 * 100 / 6535,5$) юқорилигидан далолат бериб турибди.

2.2. Мамлакатимизда макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўсиш тенденциялари

Ўзбекистон Республикаси Президентининг мамлакатимизни парламентида қилган мурожаатномасида 2019 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг яқунларига тўхталар экан “Энергетика, нефть-газ, геология, транспорт, йўл қурилиши, қишлоқ ва сув хўжалиги, ичимлик суви ва иссиқлик таъминоти ҳамда бошқа қатор тармоқларда чуқур таркибий ислохотлар бошланди. Саноатнинг 12 та етакчи тармоғида модернизациялаш ва рақобатдошликни кучайтириш дастурлари жадал амалга оширилмоқда. Натижада ўтган йили иқтисодий ўсиш 5,6 фоизни ташкил этди. Саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 6,6 фоизга, экспорт – 28 фоизга кўпайди. Олтин-валюта захираларимиз 2019 йил давомида 2,2 миллиард долларга ортиб, 28,6 миллиард долларга етди¹⁸ деб таъкидлади.

Яна бир муҳим жиҳат, “2020 йилда макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш ва инфляцияни жиловлан – иқтисодий

¹⁷Ўзбекистон Республикасининг 2020 йилга мўлжалланган давлат бюджети тўғрисидаги қонуни. Олий Мажлисининг қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 21 ноябрда қабул қилинган. Сенат томонидан 2019 йил 30 ноябрда маъқулланган. 2-иловада келтирилган маълумотлар асосида муаллифлар ҳисоб-китоби.

¹⁸Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // “Халқ сўзи” газетаси. – 2020 йил 25 январь. – 1-бет.

ислохотлар жараёнидаги бош вазифамиздир”¹⁹, деб таъкидлангани бўлди. 2020 йилда мамлакатимизда инфляция даражаси 5,0 фоизни ташкил этиши ҳам қайд этилди. Айнан шу мурожаатномада 2020 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига ҳам батафсил тўхталди. Ўтган йилда мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда мутаносибликка эришгани, модернизация ва диверсификация ҳисобидан мамлакатимиз иқтисодиёти барқарор суръатларда ривожланганини қайд этиш билан бирга олдимизда ўта муҳим вазифалар борлигига ҳам эътиборни қаратди. “Халқимиз шунинг яхши билиши керак: олдимизда узок ва машаққатли йўл турибди. Барчамиз жипслашиб, тинимсиз ўқиб-ўргансак, ишимизни мукамал ва унумли бажарсак, замонавий билимларни эгаллаб, ўзимизни аямасдан олдинга янтисак, албатта, ҳаётимиз ва жамиятимиз ўзгаради”²⁰.

Мамлакатимизда олиб борилаётган пухта ўйланган сиёсат натижасида иқтисодиётимиз барқарор суръатлар билан ривожланиш баробарида ташқи қарзларимиз камлигича сақланиб қолмоқда. Бундай ҳолатни хорижий инвестициялар ва умуман, четдан қарз олиш масаласига чуқур ва ҳар томонлама пухта ўйлаб ёндашиш натижаси, деб баҳолаш мумкин. “Айниқса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 4,2 миллиард долларни ташкил этиб, 2018 йилга нисбатан – мана шу рақамга эътиборингизни қаратмоқчиман – 3,1 миллиард долларга ёки 3,7 баробар ўсди. Инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 37 фоизга етди”²¹.

Иқтисодий ўсишнинг яна бир муҳим омили мамлакатимизда солиқ юки муттасил камайиб бораётганлиги билан изоҳланади. 2020 йилдан бошлаб иқтисодиёт соҳасидаги “солиқ турлари 13 тадан 9 тага камайтирилди”²². Буларнинг ҳаммаси иқтисодиётимизнинг юқори суръатлар билан барқарор ривожланиш йўлига тушиб олганлигидан, уни бошқаришда тўғри иқтисодий сиёсат юритилаётганлигидан далолатдир.

Мамлакат иқтисодиётининг ўсиш суръати охириги йилларда 5,5 %дан юқори ўсишни таъминлаб келмоқда ва шу келгуси йилларда ҳам сақланиб қолмоқда. Ушбу ҳолатни охириги

¹⁹Ўша жойда. – 2-бет.

²⁰Ўша жойда. – 1-бет.

²¹Ўша жойда. – 1-бет.

²²Ўша жойда. – 1-бет.

йиллардаги макроиктисодий кўрсаткичларнинг ўсишида ҳам кўришимиз мумкин (2.2.1-жадвал).

2.2.1-жадвал
Ўзбекистон Республикасида 2020 режаси ва 2021-2022 йилларда макроиктисодий кўрсаткичларнинг ўсиши суръати²³

№	Кўрсаткичлар	2020 йил	Мақсадли йўналтириган миқдори	
			2021 йилга	2022 йилга
1.	Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ), млрд. сўм	653 546	786 227	929 076
2.	Ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръати, %	5,5	5,8	6,2
3.	Истеъмол баҳоси инде-кси, ўтган йилнинг декабрига нисбатан, %	12,5-13,0	11,0	9,5
4.	Саноат маҳсулотининг ўсиш суръати, %	6,5	6,7	7,0
5.	Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжаликлари-нинг ўсиш суръати, %	4,0	4,1	4,2
6.	Савдо айланмасининг ўсиш суръати, %	5,6	5,7	6,0

Жадвалда кўриниб турибдики, эришилган тараққиётнинг муҳим кўрсаткичи, мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда мутаносибликка эришгани, модернизация ва диверсификация ҳисобидан барқарор суръатлар билан ривожланганидир. Шунинг учун модернизация, диверсификация ва инновацион иқтисодиётнинг бугунги кундаги мувоффақиятларимизнинг муҳим омили сифатида майдонга чиқди. Зеро, иқтисодиёт тармоқларини янги техника ва технологиялар билан жиҳозлаш эвазига модернизация қилиш, ишлаб

²³Ўзбекистон Республикасининг 2020 йилга мўълалланган давлат бюджети тўғрисидаги қонуни. Олий Мажлисининг қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 21 ноябрда қабул қилинган. Сенат томонидан 2019 йил 30 ноябрда маъқулланган. 2-илова

чиқариладиган маҳсулотлар ва хизматларни кенгайтириш билан уларнинг рақобатбардошлигини ошириш бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган ишларнинг устувор вазифалари сирасига киритилган.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг ўзига хос хусусиятларидан бири, унинг ижтимоийлашганлигидир. Бу ҳолат давлат бюджетининг асосий қисми ижтимоий соҳага йўналтирилганлиги билан ифодаланади. Буни 2020 йилда Давлат бюджетининг режаси 158 960,1 млрд. сўм қилиб белгиланган. 2021 йилда 191 781,6 ва 2022 йилда 226 318,5 млрд. сўм миқдорида прогноз қилинган. Буларнинг ярмидан кўпи ижтимоий соҳага йўналтирилганлигида кўришимиз мумкин.

Булардан ташқари иқтисодиётнинг ҳарбийлашган, индустриал, аграр каби шакллари ҳам мавжуд. Агар давлат бюджетининг асосий қисми ҳарбий мақсадлар учун сарфланса, бундай иқтисодиётни ҳарбийлашган ва мос равишда қайси йўналишга кўпроқ маблағ сарф қилинса, шундай иқтисодиёт, деб аталиши мумкин. Бизнинг иқтисодиётимиз ижтимоийлашган иқтисодиёт, деб юритилади.

Мамлакат иқтисодиётидаги муҳим ижобий ўзгаришлардан бири, унинг таркибий ўзгаришлардаги ҳолатида кўринмоқда. Бундан бир қанча йиллар муқаддам аграр иқтисодиёт устувор бўлган иқтисодиётимиз, бугунги кунда индустриал иқтисодиётга айланиб бораётганлигидан далолат бериб турибди. Яна бир муҳим жиҳат — мамлакат иқтисодиёти жаҳон андозалари даражаси томон интилиб бормоқда. Унинг таркибида хизмат кўрсатиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаларининг жадал суръатлар билан ўсиши, мамлакат ЯИМдаги улушининг ошиб бориши кузатишмоқда. Буни қуйидаги жадвал маълумотларидан ҳам кўриш мумкин (2.2.2-жадвал).

2.2.2-жадвал

Мамлакат иқтисодиётида (ЯИМда) охириги ўн тўрт йил мобайнида тармоқ ва соҳаларнинг улушидаги ўзгаришлар %²⁴

Кўрсаткичлар	2000 й.	2013 й.	2018 й.
Саноат	14,2	24,3	58,6
Қишлоқ хўжалиги	30,1	16,8	26,8
Хизмат кўрсатиш	37,0	53,0	46,8
Чакана товар обороти	31,0	45,8	41,4

²⁴ Ўзбекистон Республикаси статистика вазирлиги маълумотлари асосида шакллантирилди.

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, мамлакат ЯИМда саноатнинг улуши 2000 йилда 14,2 %ни ташкил қилган бўлса, 2013 йилга келиб 24,3 %ни ташкил қилди. 2018 йилда жорий баҳода 58,6 %гача кўтарилди. Мос равишда қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг улушида камайиш рўй берди. 2000 йилда ушбу кўрсаткичнинг миқдори 30,1 %ни ташкил қилган бўлса, 2013 йилга келиб 16,8 %га тенг бўлиб қолди. 2018 йилда 26,8 %га тенг бўлди. Ушбу ҳолат кўрсатадики, мамлакатимиз иқтисодиётида индустриянинг улуши кўпайиб бормоқда.

Хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам кескин ўзгариш рўй берган. Унинг миқдори 2000 йилда 37,0 %ни ташкил қилган бўлса, 2013 йилга келиб 53,0 %га етди. 2018 йилда 46,8 %ни ташкил қилмоқда. Шундай ҳолат чакана товар айланмасида ҳам рўй берди. 2000 йилда ушбу соҳанинг мамлакат ЯИМдаги улуши 31,0 %ни ташкил қилган бўлса, 2013 йилга келиб ушбу кўрсаткичнинг миқдори 45,8 %ни ташкил қилди. 2018 йилда 41,4 % сақланиб қолмоқда. Ушбу ҳолат кўрсатадики, мамлакат иқтисодиётида таркибий ўзгаришлар ижобий томонга қараб бормоқда. Булар том маънода ривожланган демократик мамлакатлар қаторидан тезроқ жой олишимиз учун моддий, ташкилий ва ҳуқуқий заминдир. Чунки бизнинг стратегик мақсадимиз айнан шу йўналишга қаратилганлигини инобатга оладиган бўлсак, мазкур ҳолат келажакда ҳам давом этади.

Мамлакат иқтисодиётининг охириги йилларда эришган яна бир характерли хусусияти шундаки, унинг умумий экспорти яқиндагина фақат хомашёдангина иборат бўлган бўлса, бугунги кунга келиб, уларнинг улуши ҳам кескин ўзгарди. Жумладан 2019 йилда тайёр маҳсулотнинг мамлакат экспортидаги улуши қарийб 2/3 қисмини ташкил қилди. Бу кўрсаткич 2019 йилда 28 %га кўпайди²⁵. Бу ҳам кўрсатадики, мамлакатимиз иқтисодиётида шу қисқа даврда анча мувоффақиятларга эришдик. Мазкур соҳани Мухтарам Президентимиз таъкидлаганидек, “иқтисодиётимиз ривожини, аҳоли бандлиги ва даромадлари ўсишини таъминлайдиган энг муҳим соҳалардан бири бўлган қишлоқ хўжалигини стратегик ёндашувлар асосида тараққий эттириш зарур”²⁶.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки қишлоқ хўжалик соҳасининг мамлакат ЯИМдаги улуши камайиб бормоқда. Аммо бу

²⁵Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // “Халқ сўзи” газетаси. – 2020 йил 25 январь. – 1-бет.

²⁶Уша жойда – 3-бет.

маҳсулотларни ишлаб чиқаришнинг камайганлиги учун эмас, балки бошқа соҳаларда ишлаб чиқаришнинг кескин ошиб бораётганлигидан далолатдир. Бундай тенденция келажакда ҳам сақланиб қолади. Мухтарам Президентимиз таъкидлаганидек, “Аграр тармоқда фермерлик ҳаракатини қўллаб-қувватлаш билан бирга, пахта ва ғалла етиштиришни кластер шаклига босқичма-босқич ўтказиш бўйича изланишларимизни давом эттирамиз. Мева-сабзавот, шoliчилик, чорвачилик, ипакчилик каби бошқа тармоқларда ҳам бугунги кун талабига жавоб берадиган кластерларни ташкил этиш ишларини давом эттирамиз. Бу йил 2 миллиард долларлик, кейинги 5-7 йилда эса 3-4 баробар кўп мева-сабзавот маҳсулотларини экспорт қилиш учун маҳсулот етиштиришни кескин кўпайтириш чораларини кўриш зарур”²⁷. Кўриниб турибдики, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича 2020 йилда сезиларли ўсишга эришилади. Ушбу соҳада яратилаётган маҳсулотлар умумин кирийгани эмас на бундан кейин ҳам камаймайди. Агар 2019 йил натижалари бўйича режа кўрсаткичларини ҳам инобатга олдирган бўлсак, ўсини тенденцияси ҳамон сақланиб қолган ва бу ўзлуksиз дaвом тaдaдигaн жaрaёндир.

Ушбу ҳолатлар кўрсатиб турибдики, мамлакатимиз қишлоқ аҳлининг фидокорона меҳнати билан ғалла ва бошқа энг муҳим ҳаётий зарур бўлган маҳсулотлар бўйича тўлиқ иқтисодий мустақилликка эришдик ва шу тенденция сақланиб қолади. Чунки, кечагина жуда кўп озиқ-овқат маҳсулотларини четдан олиб келган бўлсак, бугунги кунда ўз эҳтиёжларимизни тўлиқ қондирган ҳолда ўзимиздан ортиқча қисмини ташқарига экспорт қилиш имкониятини яратдик. Бу жуда қисқа пайтда эришилган жуда катта ютуқларимиздандир.

2.3. Иқтисодий ўсишнинг турлари ва мезонлари

Жамиятнинг иқтисодий тараққиётини белгилашчи асосий мезон — бу иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичлардир. Ҳозирги пайтда бундай кўрсаткич мамлакат ялпи ички маҳсулоти (ЯИМ) билан белгиланади. Охириги пайтларда иқтисодий ўсишнинг турли шакллари ҳақида турли фикрлар айтилмоқда. Масалан ЯИМнинг пасайиши рўй берган мамлакатларда рецессия жараёни рўй бераётганлиги таъкидланса, айрим мамлакатлар иқтисодиётида

²⁷Ўша жойда. — 3-бет.

беқарорлик рўй бераётганлиги айтилмоқда. Яна бошқа бир мамлакатда мунтазам ўсиш сақланиб қолинаётганлиги эътироф этилса, айримларида барқарор иқтисодий ўсиш таъминланаётганлиги қайд қилинган.

Мамлакатимиз иқтисодиётига келадиган бўлсак, олдин барқарор иқтисодий ўсиш таъминланаётганлиги хусусида гап кетган бўлса, ҳозирги пайтда юқори суръатлар билан ўсиш кузатилаётганлиги қайд қилинмоқда. Бундай қарашларни жамлаб бир нарсага амин бўлдикки, иқтисодий ўсишнинг мезонларини белгилаб чиқиш керак экан. Аммо иқтисодий ўсишнинг алоҳида турлари бўйича аниқ мезонлар ишлаб чиқилмаган. Буларни инobatга олиб, ушбу ҳолатларни мамлакатимиз ва хорижий давлатлар олимлари ҳамда тарихий манбаларни чуқур таҳлил қилиш натижасида, иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичларнинг помлари ва даражасини (мезонларини) ишлаб чиқдик. Бу қуйидаги жадвалда таркиб топган (2.3.1-жадвал).

2.3.1-жадвал

Иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичларнинг турлари ва даражасини белгилловчи мезонлари²⁸

Иқтисодий ўсишнинг турлари	Даражаси
Рецессия (пасайиш)	Ўтган йилга нисбатан паст бўлса
Беқарор	Бир ошиб, бир камайиб ўсганда
Мунтазам	100,1 дан 105,0 %гача ўсиш таъминланса
Барқарор	105,1 – 108,0 % ўсиш таъминланса
Юқори суръатда	108,1 – 110,0 % ўсиш таъминланса
Жадал суръатда	110,1 % дан ортиқ ўсишга эришилса

Ўзбекистон иқтисодиётида қатор йиллар давомида (1996-2003 йиллар) мунтазам ўсишга (5,0 %гача) эришилди. 2004-2006 йилларда барқарор суръатлар билан (8,0 %гача) ўсди. 2007-2013 йиллар давомида юқори суръатлар билан ўсиш (8,0 % кўп) таъминланди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда иқтисодий ўсишни таҳлил қиладиган бўлсак, 1995 йилга қадар рецессия жараёни юз бериб келди. 1996 йилдан бошлаб ўнгланиш содир бўлди, яъни аста-секинлик билан ривожланиш рўй берди. Буни биз тавсия

²⁸ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилди ва тузилди

қилган мезонлар бўйича қуйидагича баҳолаш мумкин бўлади (2.3.2-жадвал).

2.3.2-жадвал

Ўзбекистонда ЯИМнинг 1995-2019 йилларда ўсиш суръати (%)²⁹

Йиллар	Мамлакат ЯИМнинг ўзгариш суръатлари, %	Ўтган йилга нисбатан фарқи (+,-)	Йиллар бўйича иқтисодий ўсишнинг турлари
1995	-0,9	-	Рецессия
1996	1,7	+2,6	Мунтазам ўсишга эришилган
1997	5,2	+3,5	
1998	4,3	-0,9	
1999	4,3	0	
2000	3,8	-0,5	
2001	4,2	+0,4	
2002	4,0	-0,2	
2003	4,2	+0,2	
2004	7,4	+3,2	
2005	7,0	-0,4	
2006	7,3	+0,3	Барқарор ўсиш руи берган
2007	9,5	+2,2	
2008	9,0	-0,5	
2009	8,1	-0,9	
2010	8,5	+0,4	
2011	8,3	-0,2	
2012	8,2	-0,1	
2013	8,0	-0,2	
2014	8,0	0,0	
2015	8,0	0,0	
2016	8,0	0,0	Иқтисодиётнинг юқори суръатлар билан ривожланиши
2017	4,5	-3,5	
2018	5,1	+0,6	
2019	5,6	+0,6	

²⁹ Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 1965-2010 гг. Т.: Госстандарт. Соответствующие годы. Шунингдек, Президент И.А.Каримовнинг йилнинг якуллари ва келгуси йилга мўлжалланган устувор вазифаларни белгилаб берадиган ҳар йили анъанавий маърузасида ва Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига анъанавий Мурожаатномасида келтирилган маълумотлардан олинди.

Кўрниб турибдики, мамлакатимиз иқтисодий тараққиётида мустақиллик йилларида иқтисодий ўсишнинг тўртта шаклини бошидан кечирибди. Жумладан, 1996 йилгача иқтисодиётимизда **рецессия** жараёни содир бўлган. 1996-2003 йиллар давомида **мунтазам** ўсишга эришилган. 2004-2006 йиллада иқтисодиётимизда **барқарор** ўсиш рўй берган. 2007 йилдан 2016 йилгача **юқори суръатлар** билан ривожланиб келган. 2017 йилдан бошлаб мунтазам ўсиш суръати давом этиб келмоқда.

Ушбу иқтисодий ўсишнинг турлари ва даражасини белгилашда методологик асос қилиб расмий ҳужжатлар, маърузалар олинди. Жумладан, мунтазам ривожланиш мезони ҳам мамлакатимиз Биринчи Президенти томонидан белгилаб берилган мезонлардан келиб чиқилган. Масалан, 2003 йилнинг натижалари ва 2014 йилда амалга ошириладиган устувор вазифаларга бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 7 февралдаги маърузасида: “Кейинги олти йил давомида ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръатлари ҳар йили **мунтазам**(таъкид бизники – М.П.)равишда 4 фоиздан кўпроқ ошмоқда”³⁰, деб таъкидлади. Демак 5,0 %гача ўсиш суръатини мунтазам ўсиш, деб аташ лозим деган хулосага келдик.

Барқарор ривожланишнинг методологик асосини ҳам расмий маърузаларда кўришимиз мумкин. Жумладан “2006 йилда ялпи ички маҳсулот 7,3 фойизга ўсди”³¹. Бундай макроиқтисодий кўрсаткичлар “...жамиятимизнинг барча соҳаларини тубдан ислоҳ қилиш ва янгилаш бўйича амалга оширилган кўп йиллик машаққатли ва мураккаб ишларнинг мантикий натижаси, мамлакатимиз иқтисодиётини изчил ва **барқарор ривожлантиришнинг** (таъкид бизники – М.П.)амалий намоёни бўлди”³². Кўриниб турибдики, мамлакат иқтисодиёти 7,3 % ўсган пайтти Биринчи Президентимизбарқарор ривожланиш, деб атаган эди. Ушбу кўрсаткич 8,0 %дан ошганда эса, юқори ўсиш, деб таъкидланган. Масалан, “2013 йилнинг якунлари ҳақида гапирганда, аввало, ўтган йилда мамлакатимизнинг **иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда мутаносибликка эришган, модернизация ва диверсификация ҳисобидан юқори суръатлар** (таъкид

³⁰ Каримов И.А. Тинчлик ва ҳафсизлигимиз ўз куч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қатъий иродамизга боғлиқ. Т.12. – Т.: “Ўзбекистон”, 2004. – 185-бет.

³¹ Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир./ Ислам Абдуганиевич Каримов. – Т. 15. –Т.: “Ўзбекистон”, 2007. – 155-бет.

³² Ушга жойда. – 155-бет. (Маъмур ҳаволада келтирилган таъкид бизники – М.П ва О.П).

бизники — М.П.) билан ривожланганини қайд этамиз³³; деб таъкидлади.

Президентимизнинг ушбу таъкиди биринчидан, иқтисодиётимизнинг 8,0 %га ошганлиги, унинг **“юқори суръатлар”** билан ривожланганлигини кўрсатса, иккинчидан, унинг **модернизация ва диверсификация** ҳисобидан амалга оширилганлигини эътироф этмоқда. Бу ерда гап ўсиш ва унинг омили ҳақида кетмоқда.Эътиборли жиҳати шундаки, мамлакатимиз иқтисодиётининг юқори суръатлар билан ривожланиши айнан жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози авж олиб турган пайтларда ҳам сақланиб қолди. Бунинг асосий омили, мамлакатимизда мустақилривожланиш стратегиясини тўғри белгилаб олинганлиги бўлган бўлса, кейинчалик шу асосда мамлакат иқтисодиётини модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда унга инновацион омилларни жорий қилиш бўлди.

Буни мамлакатимизнингБиринчи Президентининг 2009 йил 22 майда **“Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”** халқаро илмий-амалий конференцияси иштирокчиларига мурожаатида қуйидагиларни таъкидлайди: **“...иқтисодиёт-ни модернизация ва диверсификацияқилиш, ишлаб чиқаришни мунтазам янгилаш ва инновацион технологияларни жорий этиш ривожланишнинг асосий устувор йўналиши бўлган ва бу тамойилга амал қилаётган давлатлар юксак мувоффақиятларга эришади”**³⁴, деган гапларидан ҳам англаб олиш мумкин. Биз молиявий-иқтисодий инқироз шароитида айнан шу тамойилларга амал қилганлигимиз учун мамлакат ЯИМнинг юқори суръатларда ўсишини таъминлашга муваффақ бўлдик.

Кўриниб турибдики, иқтисодий ўсишнинг асосий омиллари мамлакат иқтисодиётини модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда унга инновацияларни жорий қилишдан иборат экан. Аммо ушбу тушунчалар нечоғлиқ муҳим бўлмасин, уларнинг айрим назарий ва амалий масалалари ҳамон иқтисодий адабиётларда

³³ Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. – “Халқ сўзи” газетаси. – 2014 йил 18 январь. – 1-3 бетлар.

³⁴ Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш – бизнинг асосий мақсадимиз.- Т.17. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009. – 231-бет. (Мазкур ҳаволада келтирилган таъкид бизники – М.П ва О.П)

етарлича ёритилмаган. Шу туфайли ушбу тушунчаларнинг илмий-назарий ва амалий масалаларига³⁵ эътиборни қаратишни мақсадга мувофиқ, деб топдик.

Мамлакатимиз 2017 йилдан бошлаб янги йўналишга ўтди. Бунинг ёрқин намунаси сифатида бешта йўналишни қамраб олган 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясини келтириш kifоя. Энди “Янги Ўзбекистон” шаклланмоқда. ЯИМнинг ҳар бир фоизининг салмоғи ҳам кескин ўсди. 2010 йил жорий баҳосида ЯИМнинг 1 % ўсиши 623,9 млрд. сўмни ташкил қилган бўлса, 2015 йилда – 1718,1 млрд. сўмга, 2018 йилда – 2811,3 млрд. сўмга тенг бўлган. 2018 йилдаги 1 % ЯИМнинг салмоғи, 2010 йилнинг худди шундай кўрсаткичига нисбатан 4,5 марта (2811,3/623,9) юқори. 2020 йилга келиб, бизнинг ҳисоб-китобларимиз бўйича 1 % ўсишининг салмоғи 3505,9 млрд. сўмни ташкил қилмоқда. Бугунги 1 % ўсиш, 2010 йилдаги 5,6 % (3505,9/623,9) ўсганлигига тенг.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномасида Янгиланаётган Ўзбекистоннинг ўрта ва узоқ муддатларга мўлжалланган иқтисодий ўсишнинг тўққизта устувор вазифалари белгилаб берилди ва Мурожаатноманинг охирида мамлакатимиз халқига қарата: “Бугун биз ҳам танти, сабр-қаноатли ва меҳнаткаш халқимиз билан бирга улуг мақсадларни белгилаб, маррани баланд олмоқдамиз. Олдинда бизни улкан вазифалар, катта имкониятлар кутмоқда”³⁶, деб таъкидлади. Аммо ушбу марраларни бажаришга халқимиз бор куч ва қудратини, илмий ва интеллектуал салоҳиятини аямайди, деб тўлиқ ишонч билдирди. Аммо белгилаб олган марранинг қийинлиги ва қанча машақатли бўлмасин, орқага йўл йўқлигини ҳам қатъий таъкидлаб, халқимизга катта ишонч билдирди. Унда қуйидаги гаплар айтилди: “Бир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмайлик: биз буюк тарих, буюк давлат, буюк маданият яратган халқимиз. Биз – ҳеч қачон меҳнатдан қочмайдиган, қийинчиликдан қўрқмайдиган, адолатни қадрлайдиган, азму шижоатли, буюк халқимиз.

Барчамиз бир тану бир жон бўлиб, яқдил ва аҳил бўлиб ҳаракат қилсак, ҳалол-поқ бўлиб, яхши ният билан меҳнат

³⁵Пардаев М.Қ., Мамасоғтов Т.Х., Пардаев О.М. Модернизация, диверсификация ва инновация -- иқтисодий ўсишнинг муҳим омили. Монография. - Т.: “Наврўз” нашриёти, 2014. - 104 бет.

³⁶Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси//“Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 25 январь. 19-сон. 1-4 бетла

қилсак, ҳар қандай марраларни эгаллашга, бошқача айтганда, тарихимизнинг янги саҳифасини яратишга қодир халқимиз.

Бу йўлда қандай қийинчилик ва машаққатлар бўлмасин, барчасини мардона енгиб ўтишга тайёرمىз. Бундай эзгу ишларда бизга Яратганнинг ўзи, буюк аждодларимизнинг пок руҳлари мададкор бўлади, деб ишонаман³⁷, деб таъкидлади.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз иқтисодиёти бундан кейин ҳам жадал ривожланади. Юқори суръатлар билан иқтисодий ўсишга эришилади. Бунинг учун барча асосларимиз бор.

Таянч сўзлар: иқтисодий ўсиш, микроиқтисодиёт, мезоиқтисодиёт, макроиқтисодиёт, тенденция, модернизация, диверсификация, рецессия, мунтазам, барқарор, инновация.

Назорат ва мулоҳазалар учун саволлар

1. Иқтисодий ўсиш нима?
2. Иқтисодий ўсиш қандай иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни ҳал этиш имконини беради?
3. Ялпи ички маҳсулотни ялпи миллий маҳсулотдан фарқи?
4. Иқтисодий ўсиш турлари ва мезонларини изоҳланг.
5. Иқтисодий ўсиш қачон рецессия (пасайиш), деб баҳоланади?
6. Иқтисодий ўсиш қачон бекарор, деб баҳоланади?
7. Иқтисодий ўсиш қачон мунтазам, деб баҳоланади?
8. Иқтисодий ўсиш қачон юқори суръатда, деб баҳоланади?
9. Иқтисодий ўсиш қачон жадал суръатда, деб баҳоланади?
10. Иқтисодий ўсиш соф экстенсив ёки соф интенсив ҳолда кам учрашини қандай изоҳлайсиз?
11. Иқтисодий ўсишнинг талаб ва тақсимот омилларини фаоллаштириш давлатнинг иқтисодий сиёсатига боғлиқлигини тушунтириб беринг.
12. Табiiй ресурсларнинг миқдори ва сифати иқтисодий ўсишни таъминлашда ҳал қилувчи рол ўйнамаслиги тўғрисидаги фикрни асослаб беринг.
13. Иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда модернизацион жараёнларни қандай изоҳлайсиз?
14. Иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда диверсификацион жараёнларни қандай изоҳлайсиз?

³⁷Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлиста Мурожаатномаси//“Халқ сўзи” газетаси. 2020 йил 25 январь. 19-сон. 1-4 бетлар

15. Инновацион технологияларни иқтисодий ўсишга таъсири?
16. Солиқ юкини иқтисодий ўсишга таъсирини изоҳланг

Тестлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг макроиқтисодий кўрсаткичлар, солиқ-бюджет сиёсати, давлат бюджетининг жорий йилда кутилаётган ижроси ва 2020 йилга мўлжалланган параметрлар муҳокамасига бағишланган нутқи қачон ўқилган эди?
A. 2019 йил 31 октябрдаги
B. 2020 йил 24 январда
C. 2020 йил 11 февралда
D. 2019 йил 31 декабрда
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 31 октябрдаги нутқида 2020 йил бюджетининг харажатлар қисмида соғлиқни сақлаш тизимига йўналтирилаётган харажатлар ўтган йилдагига нисбатан неча фоиз оширилганини айтди?
A. 18 фоиз
B. 10 фоиз
C. 24 фоиз
D. 12 фоиз.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 31 октябрдаги нутқида 2020 йил бюджетининг харажатлар қисмида таълим соҳасига йўналтирилаётган харажатлар ўтган йилдагига нисбатан неча фоиз оширилганини айтди?
A. 18 фоиз.
B. 10 фоиз
C. 24 фоиз
D. 12 фоиз.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 31 октябрдаги нутқида 2020 йил бюджетининг харажатлар қисмида таълим соҳасига йўналтирилаётган харажатлар ўтган йилдагига нисбатан неча фоиз оширилганини айтди?

- A. 28 фоиз,
- B. 30 фоиз
- C. 47 фоиз
- D. 22 фоиз.

5. Иқтисодий ўсишнинг қанча турлари мавжуд?

- A. 7 та
- B. 3 та
- C. 6 та
- D. 2 та.

6. Иқтисодий ўсиш қачон рецессия (пасайиш), деб баҳоланади?

- A. 100 фоиз бўлса
- B. Ўтган йилга нисбатан камайса
- C. Ўтган йилга нисбатан ўсса
- D. Бир ўсиб, кейин камайса.

7. Иқтисодий ўсиш қачон беқарор, деб баҳоланади?

- A. 110 фоиз ўсишга эрилса
- B. Ўтган йилга нисбатан ўсса
- C. Ўтган йилга нисбатан ўсса
- D. Бир ўсиб, кейин камайса.

8. Иқтисодий ўсиш қачон мунтазам, деб баҳоланади?

- A. Ҳамиша 100 фоиз ўсган бўлса
- B. 100,1 дан 105,0 %гача ўсган бўлса
- C. 105,1 дан 108,0 %гача ўсган бўлса
- D. Бир ўсиб, кейин камайса.

9. Иқтисодий ўсиш қачон барқарор, деб баҳоланади?

- A. Ҳамиша 100 фоиз ўсган бўлса
- B. 100,1 дан 105,0 %гача ўсган бўлса
- C. 105,1 дан 108,0 %гача ўсган бўлса
- D. Бир ўсиб, кейин камайса.

10. Иқтисодий ўсиш қачон юқори суръатда, деб баҳоланади?

- A. Ҳамиша 100 фоиз ўсган бўлса
- B. 108,1 дан 110,0 %гача ўсган бўлса
- C. 105,1 дан 110,0 %гача ўсган бўлса
- D. 100,1 дан 108,0 %гача ўсган бўлса.

11. Иқтисодий ўсиш қачон жадал суръатда, деб баҳоланади?

- A. 100,0 %дан юқори ўсган бўлса
- B. 108,1 %дан юқори ўсган бўлса
- C. 105,1 %дан юқори ўсган бўлса
- D. 110,1 %дан юқори ўсган бўлса.

12. Иқтисодий ўсиш нечта кўрсаткичда ифодаланади?

- A. 7 та
- B. 3 та
- C. 6 та
- D. 2 та.

13. Ўзбекистонда 2020 йилда ЯИМнинг ҳажми?

- A. 653 546 млрд. сўм
- B. 786 227 млрд. сўм
- C. 929 076 млрд. сўм
- D. 933 076 млрд. сўм

14. 2020 йилдан бошлаб иқтисодиёт соҳасидаги солиқ турлари 13 тадан нечтага камайтирилди?

- A. 7 та
- B. 9 та
- C. 6 та
- D. 8 та.

15. 2018 йилда саноат тармоғининг (ЯИМда) улуши? 58,6 %

- B. 60,7 %
- C. 55,0 %
- D. 44,2 %

16. Иқтисодий ўсишни ифодаловчи кўрсаткичларнинг турлари тўлиқ келтирилган қаторни белгиланг

- A. Рецессия, бекарор, мунтазам, барқарор, юқори суръатда, жадал суръатда
- B. Рецессия, бекарор, барқарор, юқори суръатда, жадал суръатда
- C. Рецессия, бекарор, мунтазам, юқори суръатда, жадал суръатда
- D. Рецессия, бекарор, мунтазам, барқарор, жадал суръатда

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: "Ўзбекистон". 2010. -- Б. 40.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // "Халқ сўзи" газетаси. 2020 йил 25 январь. 19-сон. 1-4 бетлар.
3. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган таътанали маросимдаги нутқи. // "Халқ сўзи" газетаси. 2020 йил 2 сентябрь.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йилга мўлжалланган давлат бюджети тўғрисидаги қонуни. Олий Мажлисининг қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 21 ноябрда қабул қилинган. Сенат томонидан 2019 йил 30 ноябрда маъқулланган. 2-илова.
5. Статистическое обозрение Республики Узбекистан за 1965-2010 гг. Т.: Госстандарт. Соответствующие годы.
6. Ўзбекистон Республикаси статистика вазирлигининг тегишли йиллар бўйича маълумотлари.
7. Каримов И.А. Тинчлик ва ҳафсизлигимиз ўз қуч-қудратимизга, ҳамжиҳатлигимиз ва қайий иродамизга боғлиқ. Т.12. -- Т.: "Ўзбекистон", 2004. -- 185-бет.
8. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш -- барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир./ Ислом Абдуганиевич Каримов -- Т. 15. --Т.: "Ўзбекистон", 2007. -- 155-бет.
9. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якуналари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. -- "Халқ сўзи" газетаси. -- 2014 йил 18 январь. -- 1-3 бетлар.
10. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш -- бизнинг асосий мақсадимиз. - Т.17. -- Т.: "Ўзбекистон", 2009. -- 231-бет. (Мазкур ҳаволада келтирилган таъкид бизники -- М.П ва О.П)
11. Мирзиёев Ш.М Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. Тошкент: «Ўзбекистон», 2017 йил. - 488 бет.
12. Мирзиёев Ш.М «Миллий таракқиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз» 1-жилд. Тошкент: «Ўзбекистон». 2019 йил. - 592 бет.

13. Мирзиёев Ш.М «Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳо» 2-жилд. Тошкент: «Ўзбекистон», 2018 йил.- 508 бет.
14. Мирзиёев Ш.М «Нияти улуг халқнинг иши ҳам улуг, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади» 3-жилд. Тошкент: «Ўзбекистон», 2019 йил.- 400 бет.
15. Большой экономический словарь. М.: Ин-т экономики, 1994. С. 313.
16. Жўраев Т.Т. Иқтисодиёт назарияси. Ўқув қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2017. – 337 бет.
17. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. М.М.Мухаммедов таҳрири остида. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2018. – 181 бет.
18. Пардаев М.К., Мамасоатов Т.Х., Пардаев О.М. Модернизация, диверсификация ва инновация – иқтисодий ўсишнинг муҳим омилли. Монография. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2014. – 104 бет.
19. Шодмонов Ш.Ш., Мамараҳимов Б.Э. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA” нашриёти, 2016. – 261 бет.
20. Шахноза Тўрамуродова. 2020 йилги макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнози маълум қилинди. <http://uza.uz/uz/business/makroi-tisodiy-k-rsatkichlar-anday-isoblanadi>. 06 Ноябрь 2019 10:53. 3117
21. Фишпер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. «Экономика», «Дело», Москва, 1993.
22. Ўлмасов А. Вахабов А. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: “IQTISOD-MOLIYA” нашриёти, 2014. – 264 бет
23. Ўзбек тилининг изоҳли лугати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж-П. Е-М./Таҳрир ҳайати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎзР ФА Тил ва адабиёт ин-ти. Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 216.
24. <https://uza.uz/uz/society/ra-amli-i-tisodiyet-ani-ta-lil-va-shaffof-biznes-21-06-202022:37>

МУНДАРИЖА

	КИРИШ	3
1-боб.	МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ	5
1.1.	Миллий иқтисодиёт ва унинг макроиқтисодий кўрсаткичлари	5
1.2.	Миллий ҳисоблар тизими бўйича асосий кўрсаткичлар ва ЯИМни аниқлаш усуллари	14
1.3.	Миллий иқтисодиётни ифодаловчи макроиқтисодий кўрсаткичлар ва уларнинг мазмун	17
1.4.	Ялпи талаб ва унинг шаклланиши	18
1.5.	Ялпи тақлиф ва унинг чегаралари	20
1.6.	Ялпи талаб ва ялпи тақлифнинг нисбати	20
1.7.	Макроиқтисодий кўрсаткичларнинг 2020 йил ва ундан кейинги йиллардаги прогнози хусусида	22
2-боб.	МАКРОИҚТИСОДИЙ ЎСИШ, УНИНГ ТУРЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИ	30
2.1.	Иқтисодий ўсишнинг моҳияти ва унинг назарий масалалари	30
2.2.	Мамлакатимизда макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўсиш тенденциялари	34
2.3.	Иқтисодий ўсишнинг турлари ва мезонлари	39
	Адабиётлар рўйхари	49

Услубий қўлланма

Мамаюнус Пардаев, Юлдуз Урунбаева

**МАКРОИҚТИСОДИЙ КЎРСАТКИЧЛАР ВА УЛАРНИНГ
ЎЗГАРИШЛАРИНИ БАҲОЛАШ ЙЎЛЛАРИ**

*Услубий қўлланма Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институтининг илмий услубий кенгашида муҳокама қилинган ва нашр
учун тавсия этилган. (№1. 29 август 2020 йил)*

29.08.2020 йилда босишга рухсат этилган. Офсет босма табоғи.
Қоғоз бичими 60x84 ^{1/16} “Times” гарнитураси. Офсет босма усули.
Шартли босма табоғи 3,25. Ҳисоб нашр табоғи 3,0 б.т.
Адади 100 нусха. Буюртма № 30/20

“Наврўз полиграфия” МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди.
Лицензия № 18-3227 30.08.2019 йил
Манзил: Самарқанд шаҳри, Л.М.Исаева кўчаси, 38 уй.

6000

68.092.9